

บทที่ 4

ธรรมชาติ (สภาวะ) ของอาตมัน

คำว่าอาตมัน (atman) มาจากรากศัพท์ภาษาสันสกฤตคือ “an” ซึ่งหมายถึงลมหายใจ (ลมหายใจของชีวิต) และคำๆ นี้ต่อมาได้พัฒนาตัวความหมายให้มีความครอบคลุมถึงความเป็นชีวิตมากขึ้น คำว่า “อาตมัน” จึงอาจหมายถึง วิญญาณ (soul) ตัวตน (self) หรือแก่นแท้ของสิ่งมีชีวิตในฐานะปัจเจก แต่สำหรับคัมภีร์อาจารย์ คำว่า “อาตมัน” มีความหมายว่า “การได้รับ” อาตมันคือหลักแห่งความเป็นชีวิต ลมหายใจ สติปัญญา และสิ่งเหนือประสาทสัมผัสทั้งหลาย

ในคัมภีร์ฤคเวท อธิบายถึงอาตมันในภาวะที่ไม่มีการเกิดและเป็นอมตะ (ในมนุษย์) อาตมันนี้แยกออกจากร่างกาย ชีวิต จิต และปัญญา ร่างกาย ชีวิต จิต และปัญญาจึงไม่ใช่อาตมัน แต่เป็นรูป (forms) ของอาตมัน สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ภายนอกที่ถูกแสดงออกมา อาตมันที่แท้จริงนั้นเป็นภาวะบริสุทธิ์ที่ดำรงอยู่ รู้ตัวพร้อม ปราศจากเงื่อนไขของการมีรูปของจิตและปัญญา เมื่อเราปลดปล่อยอาตมันให้พ้นจากสภาวะการภายนอกต่างๆ อาตมันที่อยู่ลึกๆภายในย่อมปรากฏขึ้น เกิดประสบการณ์ลึกลับ แต่สวยงาม แปลกแต่พิเศษสุด นี่คือการตระหนักรู้ถึงอาตมัน และ ณ ขณะนั้นอาตมันและพรหมมันย่อมมีการเชื่อมสัมพันธ์กัน ในขณะที่ชื่อ (name) กับรูปแบบ (form) เข้าใจได้ด้วยจิตอันละเอียดว่าเป็นภาวะแห่งการปรากฏสำแดงออก ตัวตนปัจเจกก็ย่อมเป็นการปรากฏสำแดงออกของอาตมันแห่งจักรวาลสากล (พรหมมัน) พรหมมันคือสิ่งนิรันดรที่ดำรงอยู่ภายใต้ความเป็นไปของกิจกรรมทั้งหลายของจักรวาล ส่วนอาตมัน คือรากฐานความจริงภายใต้พลังแห่งการสำนึกรู้ของปัจเจก ภายใต้จิตวิญญาณของมนุษย์ สิ่งนี้คือสิ่งสมบูรณ์ที่อยู่ลึกลงไปกว่าการคิดและการดิ้นรน (สัญชาตญาณ) ของชีวิต อาตมันคือความจริงสูงสุดแห่งความเป็นชีวิตของมนุษย์¹

นิยามคำว่าธรรมชาติในบทนี้ จะแบ่งการพิจารณาธรรมชาติของอาตมันออกเป็น 2 ประเด็นคือ

1. ธรรมชาติของอาตมันในสิ่งไม่มีชีวิต หรือวัตถุทางกายภาพ
2. ธรรมชาติของอาตมันในสิ่งมีชีวิต

¹ S.Radhakrishnan (eds.), *The Principal Upaniṣads*, p. 73-74.

อาดมันในสิ่งที่ไม่มีชีวิต (วัตถุทางกายภาพ)

ในฉาน โทคยะอุปนิษัท บทที่ 6 ตอนที่ 10 ข้อที่ 1 อธิบายถึงอาดมันในสิ่งที่ไม่มีชีวิต ในฐานะ การเป็นแก่น (essence) ในสิ่งว่า

แม่น้ำไหลทางด้านทิศตะวันออก ไหลไปทางทิศตะวันตก แม่น้ำ ทางด้านทิศตะวันตกไหลไปทางทิศตะวันออก แม่น้ำทั้งสองสายล้วนแต่ไหลจาก ทะเลและลงสู่ทะเล แม่น้ำนั้นล้วนกลายเป็นทะเล เราก็คือความเป็นหนึ่งนี้ เราก็คือ ความเป็นหนึ่งนั้น²

เราคือแม่น้ำ และเราก็คือทะเล แก่นของเรา กับแม่น้ำและทะเลก็คือแก่นเดียวกัน ข้อความ ดังกล่าวที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์อุปนิษัท มีนัยสำคัญบอกเราว่า ของเรา กับแก่นบริสุทธิ์อื่นก็คือสิ่งเดียวกัน *

ในอีกตัวอย่างหนึ่งที่ค่อนข้างชัดเจนเกี่ยวกับคำอธิบายของอาดมันในสิ่งที่ไม่มีชีวิต ที่ปรากฏ อยู่ในฉาน โทคยะอุปนิษัทคือ

ในฉาน โทคยะอุปนิษัท บทที่ 6 ตอนที่ 11 ข้อที่ 1 กล่าวว่า ท่านที่รัก ดันไม้ ที่มีขนาดใหญ่ หากมีผู้โค่นฟันที่รากของมันน้ำในต้นก็จะไหลออก แต่ก็ยังมีชีวิตอยู่ ได้ หากมีผู้โค่นฟันส่วนกลางของลำต้น น้ำในต้นก็จะไหลออกมา แต่ก็ยังมีชีวิตอยู่ ได้ หากมีผู้โค่นฟันส่วนบนของลำต้น น้ำในต้นก็จะไหลออกมา แต่ก็ยังมีชีวิตอยู่ได้ เนื่องจากการแผ่กระจายของอาดมัน จึงทำให้ต้นไม้สามารถดำรงอยู่ต่อไป³

ในฉาน โทคยะอุปนิษัท บทที่ 6 ตอนที่ 9 ข้อที่ 1-2 กล่าวว่า

² Ibid., p. 460.

* การที่เรากับแก่นบริสุทธิ์อื่นคือสิ่งเดียวกัน ตามนัยของคัมภีร์อุปนิษัท หมายถึง อาดมันบริสุทธิ์ใน มนุษย์กับแก่นบริสุทธิ์ (อาดมันในสิ่งที่ไม่มีชีวิต) คืออาดมันที่มีเนื้อแท้เหมือนกัน กล่าวคือ อาดมันบริสุทธิ์ไม่ว่า จะดำรงอยู่ในสิ่งที่มีชีวิต (มนุษย์และสัตว์) หรือในสิ่งที่ไม่มีชีวิต (วัตถุและสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ฯลฯ) ในที่นี้ ก็คืออาดมันบริสุทธิ์อย่างเดียวกัน ความแตกต่างระหว่างมนุษย์กับแม่น้ำจึงเป็นเพียงแค่สิ่งภายนอกหรือ องค์ประกอบภายนอกที่อาดมันบริสุทธิ์ได้เข้าไปอาศัยอยู่เท่านั้น

³ Ibid., p. 461.

ฝ้าย่อมผสมน้ำผึ้งจากคั้นไม้ยานาพันธุ์ และนำน้ำผึ้งที่มาจากต่างที่กัน
รวมกันเป็นหนึ่ง ปราศจากการแบ่งแยก (น้ำผึ้งเหล่านี้ย่อมพูดกับตนเองว่า “ฉันคือ
แก่นของคั้นไม้คั้นนี้ ฉันคือแก่นของคั้นไม้คั้นนั้น”) สิ่งทั้งหลายย่อมคิดว่าตนเองคือ
แก่น (การกล่าวเช่นนี้) เสมือนหนึ่งว่าคนไม่รู้ว่าแท้จริงแล้วตนเองได้เป็นหนึ่ง
เดียวกับแก่นนั้น (that art thou)⁴

ราชาฤๅษณ์ให้คำอธิบายเพิ่มเติมว่า หรือในอีกแง่หนึ่ง สิ่งเหล่านี้เข้าถึงอาดมันบริสุทธิ์
โดยปราศจากการสำนึกถึงสิ่งนั้น สิ่งเหล่านี้ย่อมกลับคืนสู่รูปเฉพาะของตนเอง⁵

การกลับคืนสู่รูปเฉพาะของตนเองในที่นี้ น่าจะหมายถึง การที่สิ่งนั้นยังคงต้องอาศัยรูป
(form) และอยู่ภายใต้ชื่อ (name) การที่สิ่งเหล่านี้ยังคงผูกติดอยู่กับพันธนาการทางโลก ย่อมแสดงให้เห็น
ถึงการยังไม่หลุดพ้นของสิ่งเฉพาะนั้น จากความคิดนี้ของราชาฤๅษณ์ มีนัยสำคัญบางอย่าง
บอกเราว่า สิ่งสำคัญในการเข้าถึงอาดมัน คือการที่สิ่งนั้นเกิดการสำนึก (อย่างแท้จริงว่าตนเองกับ
อาดมัน คือสิ่งเดียวกัน มีอาจแยกออกเป็นสองได้) แต่หากสิ่งนั้นขาดการสำนึก สิ่งนั้นก็ยังคงต้อง
กลับมาเวียนว่ายตายเกิด โดยอาศัยรูป (form) และการมีชื่อ (name) ในการดำรงอยู่ต่อไป

การให้คำอธิบายข้างต้นของราชาฤๅษณ์ จึงเหมือนเป็นการให้คำตอบทางอ้อมว่า สัตว์
ทั้งหลายมีอาจที่จะตระหนักรู้ถึงความแท้จริงข้อนี้ได้ อาจเนื่องด้วยข้อจำกัดหลายประการ เช่น การ
มีสติปัญญาที่จำกัดและต่ำกว่ามนุษย์ การมีความสำนึกแบบสัตว์ การดำเนินชีวิตไปตาม
สัญชาตญาณ ฯลฯ

ในฉานโทลยะอุปนิษัท บทที่ 6 ตอนที่ 12 ข้อ 1-3 อธิบายถึงอาดมันใน
สิ่งไม่มีชีวิต (ในเมล็ดพืช) ผ่านบทสนทนาระหว่าง บิดา คือ อุททาลกะ และผู้เป็น
ลูกคือ เสวตเกตุ ว่า

อุททาลกะ:	เจ้าจงไปนำผลของคั้นไม้คั้นนั้นมาที่นี่
เสวตเกตุ:	ได้แล้วพระเจ้าคะ
อุททาลกะ:	เจ้าเห็นอะไรในผลนี้ไหม
เสวตเกตุ:	เห็นเมล็ดมากมายพระเจ้าคะ
อุททาลกะ:	เจ้าจงทำให้เมล็ดนี้แตกออกหนึ่งเมล็ด
เสวตเกตุ:	มันได้แตกออกแล้วพระเจ้าคะ

⁴ Ibid., p. 459.

⁵ Ibid., p. 460.

อุททาลกะ: เจ้าเห็นอะไรในนั้นไหม
 เสวตเกตุ: ไม่เห็นอะไรเลยพระเจ้าคะ
 อุททาลกะ: ถูกรักแก่นอันละเอียดอ่อนนั้นเราเฝ้าที่จ่อมองเห็นมัน
 ได้ แต่แท้จริงแล้วฉันไม่มีแก่นอันวิเศษอยู่ จงเชื่อพ่อ
 ถูกรัก

สิ่งทั้งหลายย่อมมีแก่นอันละเอียด (อาตมัน) สรรพสิ่งในโลกมีสิ่งนั้นเป็นของตนเอง สิ่งนั้นคือความจริง สิ่งนั้นคืออาตมัน เราคือสิ่งนั้น (that art thou)⁶

ราชกษัตริย์ให้คำอธิบายเพิ่มเติมว่า ในบทนี้พ่อสอนลูกให้รู้จักพิจารณาถึงอาตมันบริสุทธิ์ที่อยู่เหนือรูป (form) และชื่อ (name)⁷ จากคำอธิบายนี้ทำให้มองเห็นความเชื่อหนึ่งในคัมภีร์อุปนิษัทว่า สรรพสิ่งที่ไม่มีชีวิต อาจรวมไปถึงวัตถุกายภาพ แท้จริงแล้วกลับมีแก่นแท้บริสุทธิ์แฝงอยู่เช่นกัน แต่แก่นแท้อันละเอียดนั้น ไม่อาจที่จะมองเห็นได้ด้วยสายตา

เป็นที่น่าสังเกตว่า ความคิดเรื่องอาตมันในคัมภีร์อุปนิษัท ถือเป็นศูนย์กลางในการอธิบายถึงสรรพชีวิตในโลก ทั้งในสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต

ในไมตรายฉีอุปนิษัท ซึ่งถือเป็นคัมภีร์อุปนิษัทที่เกิดขึ้นในระยะหลัง ได้มีคำอธิบายถึงอาตมันที่มีความละเอียดและซับซ้อนมากขึ้นกว่าคัมภีร์อุปนิษัทในสมัยแรกๆ ทั้งในรายละเอียดปลีกย่อยที่อธิบายถึงอาตมันในมนุษย์และอาตมันในสิ่ง ประเด็นของการอธิบายถึงอาตมันในสิ่ง ในไมตรายฉีอุปนิษัทถือว่ามีความชัดเจนกว่าคัมภีร์อุปนิษัทในยุคแรกๆอย่างเห็นได้ชัด ถึงแม้ว่าคำอธิบายหลักๆจะเน้นไปที่สิ่งเฉพาะเพียง 2 อย่างเท่านั้นคือ พระอาทิตย์และอาหาร แต่การอธิบายความเป็นอาตมันใน 2 สิ่งนี้ ต่างแฝงนัยยะสำคัญบางอย่างเอาไว้อย่างครอบคลุม กล่าวคือ การคลี่คลายของอาตมันในพระอาทิตย์ ถือเป็นการกระจายออกของอาตมันสู่สรรพสิ่งทั้งในสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ตลอดจนการดำเนิน ไปของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ส่วนการคลี่คลายออกของอาตมันในอาหารนอกจากจะถูกทำให้เชื่อมโยงกับการคลี่คลายออกของอาตมันในพระอาทิตย์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้แล้ว การเน้นย้ำโดยให้ความสำคัญกับอาหารว่าเป็นอาตมัน ย่อมเป็นการเน้นย้ำให้เห็นถึงกระบวนการสำคัญในการเจริญเติบโตของร่างกายมนุษย์ อาตมันในอาหารถือเป็นปัจจัยสำคัญที่สุด ในการทำให้ร่างกายของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งหลายดำรงอยู่ และเป้าหมายสำคัญในการดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิต โดยเฉพาะมนุษย์ก็คือ การรู้แจ้งอาตมันบริสุทธิ์ที่อยู่ภายในตนเอง

⁶ Ibid., p. 462.

⁷ Ibid., p. 462.

การอธิบายถึงอาดมันในสิ่งที่กล่าวไว้ในไมตราขณิอุปนิษัต จะอยู่ในบทที่ 6 ข้อที่ 1, 11
ใจความสำคัญมีอยู่ว่า

เขา (อาดมัน) กำเนิดตนเองในสองลักษณะ คือ เขาผู้เป็นลมหายใจ (ชีวาตมัน) กับ เขาผู้เป็นดวงอาทิตย์ จริงๆ แล้วสองอย่างนี้คือสองเส้นทาง ภายในและภายนอก ทั้งสองเส้นทางนี้จะกลับคืนสู่กลางวันและกลางคืน จริงๆ แล้วดวงอาทิตย์คืออาดมัน ที่อยู่ภายนอกร่างกาย ส่วนอาดมันที่อยู่ภายในร่างกายคือลมหายใจ (ชีวาตมัน) ด้วยเหตุนี้เราสามารถอนุมานถึงอาดมันภายในได้โดยอาศัยความเป็นอาดมันที่อยู่ภายนอก กล่าวคือ ใครก็ตามที่เป็นผู้รู้ เป็นผู้ปราศจากบาป เป็นผู้ควบคุมอินทรีย์ทั้งปวง เป็นผู้มีจิตอันบริสุทธิ์ มีความตั้งมั่นอยู่ในสิ่งนั้นคือเขา อาตมัน และด้วยเหตุนี้เราสามารถอนุมานถึงอาดมันภายนอกได้ โดยอาศัยความเป็นอาดมันที่อยู่ภายใน กล่าวคือ เขาผู้เป็นปुरुชทองที่อยู่ภายในดวงอาทิตย์ เป็นผู้มองดูโลกนี้จากตำแหน่งของ เขาผู้ซึ่งเข้ามาอยู่ในดอกบัวของหัวใจ และกินอาหาร⁸

จริงๆ แล้ว รูปที่สูงที่สุดของอาดมัน คือ อาหาร เพราะแท้จริงแล้วชีวิต ประกอบขึ้นด้วยอาหาร หากคนเราไม่กินอาหาร เขาก็จะเป็นผู้ที่คิดไม่ได้ เป็นผู้ที่ไม่ได้ยิน เป็นผู้ที่ไม่มีสัมผัส เป็นผู้ที่มองไม่เห็น ไม่สามารถพูดได้ ไม่สามารถได้กลิ่นและรับรู้รสได้ เขาย่อมปล่อยลมปราณของเขาให้หลุดลอยไป แต่ถ้าคนเรากินอาหาร เขาจะกลายเป็นผู้ที่เต็มเปี่ยมด้วยชีวิต เขาจะสามารถคิดได้ เขาจะกลายเป็นผู้ที่ได้ยิน เป็นผู้ที่มีสัมผัส เป็นผู้ที่พูดได้ เป็นผู้ที่รับรู้รสได้ เป็นผู้ที่ได้กลิ่นและเป็นผู้ที่มองเห็น จริงๆ แล้วสัตว์โลกทั้งหลายย่อมเกิดจากอาหาร สิ่งใดก็ตามที่อาศัยอยู่บนโลก ยิ่งไปกว่านี้ มีการเจริญเติบโตด้วยอาหาร สิ่งเหล่านี้ย่อมต้องกลับคืนสู่ (ความเป็นอาหาร) ในตอนสุดท้ายอีกด้วย⁹

⁸ Ibid., p. 816.

⁹ Ibid., p. 825-826.

อาดมั้นในสิ่งที่มีชีวิต (มนุษย์และสัตว์)

ในพฤษทวารัณยกะอุปนิษัท บทที่ 2 ตอนที่ 4 พราหมณะ ข้อที่ 5-6 บทสนทนาระหว่าง ยัชฌวาลกยะ (ผู้ให้ความกระจ่าง) กับไมตรียิ (ผู้แสวงหาความเป็นอมตะ) ใจความสำคัญมีอยู่ว่า ยัชฌวาลกยะ อธิบายถึงอาดมั้นให้ไมตรียิฟังว่า

จริงๆ แล้ว เป้าหมายของการมีสามีนั้น ไม่ใช่เพราะสามีเป็นสิ่งอันเป็นที่รักของเรา แต่การรักสามี คือการรักที่จะค้นหาอาดมั้นในสิ่งนั้น เป้าหมายของการมีภรรยา นั้นไม่ใช่เพราะภรรยาเป็นสิ่งอันเป็นที่รักของเรา แต่การรักในภรรยา คือการรักที่จะค้นหาอาดมั้นในสิ่งนั้น เป้าหมายของการรักลูกนั้นไม่ใช่เพราะลูกคือสิ่งอันเป็นที่รัก แต่การรักในลูก คือการรักที่จะค้นหาอาดมั้นในตัวลูก เป้าหมายของการมีสุขภาพดีนั้นไม่ใช่เพราะการมีสุขภาพดีเป็นสิ่งอันพึงปรารถนา แต่การรักในการมีสุขภาพดี คือการรักที่จะค้นหาอาดมั้นที่อยู่ในนั้น เป้าหมายของการเป็นพราหมณ์นั้นไม่ใช่เพราะพราหมณ์ (อยู่ในฐานะ) อันน่าเป็นที่รัก แต่เป้าหมายแห่งการเป็นพราหมณ์ คือการค้นหาอาดมั้นที่อยู่ในนั้น เป้าหมายของการเป็นกษัตริย์นั้นไม่ใช่เพราะกษัตริย์ (อยู่ในฐานะ) อันน่าเป็นที่รัก แต่เป้าหมายของการเป็นกษัตริย์ คือการค้นหาอาดมั้นที่อยู่ในนั้น เป้าหมายของการรักโลกของเรา คือการรักที่จะค้นหาอาดมั้นที่อยู่ในสิ่งนี้ เป้าหมายของการรักเทพเจ้าทั้งหลาย คือการรักที่จะค้นหาอาดมั้นที่อยู่ในสิ่งนี้ เป้าหมายของการรักสรรพชีวิต คือการรักที่จะค้นหาอาดมั้นที่อยู่ในสิ่งนี้ เป้าหมายของการรักในทุกอย่างไม่ใช่เพราะทุกสิ่งทุกอย่างคือสิ่งอันควรรัก แต่เราควรรักในทุกอย่างเพื่อที่จะค้นหาอาดมั้นที่อยู่ในสิ่งเหล่านี้.....

พราหมณ์ย่อมเพิกเฉยต่อบุคคลที่เข้าใจว่า เขามีความแตกต่างจากอาดมั้น โลกย่อมเพิกเฉยต่อบุคคลที่เข้าใจว่า เขามีความแตกต่างจากอาดมั้น เทพเจ้าทั้งหลายย่อมเพิกเฉยต่อบุคคลที่เข้าใจว่า เขามีความแตกต่างจากอาดมั้น สรรพชีวิตทั้งหลายย่อมเพิกเฉยต่อบุคคลที่เข้าใจว่า เขามีความแตกต่างจากอาดมั้น เพราะพราหมณ์ กษัตริย์ โลก เทพเจ้าทั้งหลาย สรรพชีวิต และทุกสิ่งทุกอย่าง แท้จริงแล้วก็คืออาดมั้นนั่นเอง¹⁰

¹⁰ Ibid., p. 197-198.

หลักแห่งการเข้าใจอาดมันที่ปรากฏอยู่ในพฤษกษะอุปนิษัตในที่นี่ ชี้ให้เห็นว่า ระบบวรรณะที่ถูกสร้างขึ้น เพื่อเป็นการแสดงถึง ฐานะ หน้าที่ และการดำเนินชีวิตในสังคมของคนแต่ละคนนั้น ถูกทำให้มีความเสมอภาคและเท่าเทียมกันด้วยการทำความเข้าใจถึงความจริงที่อยู่สูงกว่าความเป็นวรรณะ นั่นคือความจริงที่ว่าทุกคนคืออาดมันบริสุทธิ์ อาดมันบริสุทธิ์ไม่เลือกที่จะอยู่กับบุคคลใด วรรณะใด แต่อาดมันบริสุทธิ์อยู่ในทุกสิ่งมีชีวิต การทำความเข้าใจสภาวะเดิมแท้ของอาดมันที่มีอยู่ในทุกสิ่ง โดยไม่เลือกว่าสิ่งนั้นจะผ่านการทำความเข้าใจของมนุษย์ที่ใส่ความแตกต่างภายใต้กรอบของความเป็นชนชั้นและฐานะทางสังคม ทำให้เรามองเห็นถึงความเท่าเทียมอันเป็นหนึ่งเดียวกันภายใต้ความหลากหลายในสังคม และถึงแม้ว่าข้อจำกัดทางวรรณะอันเป็นไปตามกฎของความเป็นชนชั้นที่ได้วางไว้จะทำให้วรรณะสุทธ และวรรณะที่ต่ำกว่าลงไป ไม่สามารถที่จะเรียนรู้และทำความเข้าใจความจริงสูงสุดที่พระเจ้าทรงมอบให้ได้ (คือการเรียนรู้เกี่ยวกับอาดมันพรหมัน) แต่นั่นก็มีได้หมายความว่า ในความเป็นสุทธ จัณฑาล หรือแม้แต่สัตว์ชั้นต่ำต่างๆ จะเป็นสิ่งที่ต่ำทรามและไม่อาจที่จะค้นหาความจริงที่มีอยู่ในสิ่งเหล่านี้ได้ เพราะอาดมันบริสุทธิ์มีอยู่ในทุกสิ่ง อาดมันบริสุทธิ์มีอยู่ในบุคคลวรรณะสุทธ อาดมันบริสุทธิ์มีอยู่ในบุคคลวรรณะจัณฑาล อาดมันบริสุทธิ์มีอยู่ในสัตว์ชั้นต่ำทุกชนิด

และหากพิจารณาถึงความบริสุทธิ์แห่งอาดมันที่มีอยู่ในทุกสิ่ง ความบริสุทธิ์แห่งอาดมันที่มีอยู่ในบุคคลวรรณะสุทธ ความบริสุทธิ์แห่งอาดมันที่มีอยู่ในบุคคลวรรณะจัณฑาล ความบริสุทธิ์แห่งอาดมันที่มีอยู่ในสัตว์ชั้นต่ำ จะทำให้เราเข้าใจและมองเห็นความเท่าเทียมอันบริสุทธิ์ที่แฝงอยู่ในทุกสิ่ง ฐานะและกรอบความเข้าใจบางอย่างที่เกิดจากการให้คำจำกัดความทางสังคมหรือแม้แต่การยึดหลักคำอธิบายผ่านพระเจ้า ผู้ซึ่งทำให้สรรพสิ่งมีความแตกต่างกัน อันมีปัจจัยเบื้องลึกอยู่ที่เรื่องของกรรม ก็ย่อมไม่สามารถที่จะทำให้ผู้รู้ปฏิเสธความเสมอภาคอันยิ่งใหญ่ อันเป็นความจริงแท้ไปได้

เป็นที่น่าสังเกตว่า ข้อความในคัมภีร์อุปนิษัตเกี่ยวกับการอธิบายถึงสภาวะแห่งอาดมัน จะเน้นไปที่วรรณะพราหมณ์และวรรณะกษัตริย์เป็นหลัก แต่หากเราเข้าใจถึงอาดมันบริสุทธิ์ที่อยู่ในความเป็นวรรณะนั้นๆ แล้ว การเข้าใจถึงอาดมันที่มีอยู่ในวรรณะอื่นๆ อีกหลายร้อยวรรณะทั่วทุกสังคมในอินเดีย ก็ย่อมเกิดขึ้นได้เช่นกัน

ในฉานโทคษะอุปนิษัต บทที่ 8 ตอนที่ 7 ข้อที่ 1 อธิบายถึงอาดมันในมนุษย์ผ่านบทสนทนาระหว่างพระประชาบดี กับพระอินทร์ และเหล่าอสูร มีใจความสำคัญว่า

อาดม้นเป็นอิสระพ้นจากความชั่วร้าย เป็นอิสระพ้นจากอายุขัย เป็นอิสระ
พ้นจากความตาย เป็นอิสระพ้นจากความทุกข์โศกเศร้า เป็นอิสระพ้นจากความหิว
กระหาย¹¹

ความเข้าใจถึงอาดม้นภายใต้บทสนทนานี้จะถูกแบ่งออกเป็น 4 ระดับ คือ

1. อadm้นชั้นร่างกาย
2. อadm้นชั้นผัสสะ (ในความฝัน)
3. อadm้นชั้นเหนือผัสสะ (ในชั้นหลับสนิท)
4. อadm้นชั้นสมบูรณ์

1. อadm้นชั้นร่างกาย: อadm้นในขั้นนี้ไม่ถือว่าเป็นอาดม้นที่แท้จริง เพราะร่างกายเป็นสิ่งที่
ไม่คงที่ มีการเปลี่ยนแปลงไป หากพิจารณาถึงอาดม้นในขั้นนี้ ย่อมพบความไม่เที่ยงแท้ถาวร
พระอินทร์ได้พิจารณาอาดม้นในขั้นนี้และกล่าวว่า ถ้าอาดม้นคือความเป็นร่างกายของมนุษย์จริง
เมื่อร่างกายแต่งตัวสวยงามอาดม้นก็เป็นเช่นนั้นหรือ เมื่อร่างกายสะอาดเรียบร้อยอาดม้นก็เป็น
เช่นนั้นหรือ เมื่อร่างกายตาบอดอาดม้นก็เป็นเช่นนั้นหรือ เมื่อร่างกายพิการอาดม้นก็เป็นเช่นนั้น
หรือ เมื่อพิจารณาได้ดังนี้แล้ว พระอินทร์จึงเห็นความจริงว่า อadm้นในขั้นนี้ไม่ใช่อาดม้นที่แท้จริง
ดังนั้นพระองค์จึงพิจารณาอาดม้นในขั้นต่อไป

2. อadm้นชั้นผัสสะ: (ในความฝัน) เนื่องจากพระอินทร์เห็นว่าอาดม้นในขั้นนี้ไม่ได้ผูกติด
และขึ้นอยู่กับร่างกาย และอาดม้นในขั้นนี้ก็สามารถเดินทางท่องเที่ยวไปในความฝันได้ โดยการ
พิจารณาถึงอาดม้นในขั้นนี้ พระอินทร์พิจารณาไปที่ความสุขที่เกิดขึ้นในขณะที่ฝัน ในตอนแรก
พระอินทร์เข้าใจว่าอาดม้นในขั้นนี้น่าจะเป็นอาดม้นที่เป็นอมตะ เพราะอาดม้นในขั้นนี้ปราศจาก
ความกลัว ทำให้เข้าใจว่าอาดม้นในขั้นนี้เท่านั้นคือพรหมมัน แต่เมื่อพระอินทร์พิจารณาอย่างถี่ถ้วน
แล้ว กลับพบว่า อadm้นในขั้นความฝันหากถูกความรู้สึกภายในไล่ล่า (ในความฝัน) ก็อาจทำให้
ร่างกายสะดุ้งตื่นขึ้น ดังนั้นอาดม้นในขั้นนี้จึงไม่น่าที่จะเป็นอาดม้นที่เปี่ยมไปด้วยความสุขอีกต่อไป

3. อadm้นชั้นเหนือผัสสะ: (ในขณะหลับสนิท) พระประชาบดี อธิบายให้พระอินทร์ฟังว่า
อาดม้นในขั้นนี้ จะต้องมีความรู้สึกตัว (consciousness) ตลอดเวลาและต่อเนื่อง (continuously) ทั้ง
ในยามตื่น ยามหลับ ยามฝัน ยามไม่ฝัน เพราะอาดม้นที่กล่าวถึงในสองขั้นแรกเป็นอาดม้นที่
เปลี่ยนแปลงหรือสามารถรับรู้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลาได้อย่างไม่รู้จบ จากคำอธิบายนี้

¹¹ Ibid., p. 501.

เมื่อพระอินทร์พิจารณาแล้วกลับรู้สึกว่ อาตมันในชั้นผัสสะนี้เราไม่สามารถรับรู้และเข้าถึงมันได้ เพราะในยามที่เราหลับสนิทเราจะไม่มีความรู้สึกอะไรและยิ่งไปกว่านั้นเราไม่สามารถที่จะบอกได้ว่านี่คืออาตมันในชั้นเหนือผัสสะ ในยามหลับสนิทไม่มีความรู้ใดเกิดขึ้นและไม่มีความรู้ใดที่จะบอกเราว่าเราคือตัวผู้รู้ที่แท้จริง พระอินทร์กล่าวว่าอาตมันในชั้นนี้เหมือนอเนกมันที่ไม่อาจที่จะเข้าใจได้ ถ้าอาตมันในชั้นนี้ไม่สามารถรู้ได้ว่าตัวมันคืออะไร ไม่สามารถรู้สึกและไม่สามารถมีปฏิกิริยาตอบสนองต่อความเข้าใจได้ มันก็คืออาตมันที่ว่างเปล่า เป็นอาตมันที่เป็นนามธรรม “เมื่ออาตมันในชั้นนี้เป็นอิสระจากทุกสิ่งทุกอย่างมันก็ไม่น่าที่จะเป็นอะไรทั้งสิ้น” (to be free from everything is to be noting)¹²

4. อาตมันชั้นสมบุรณ์: อาตมันในชั้นนี้จะถูกอธิบายไปในลักษณะความเป็นหนึ่งของจักรวาล อาตมันในชั้นนี้ถือเป็นตัวผู้รู้ พระประชาบคืออธิบายถึงอาตมันในชั้นนี้โดยยกตัวอย่างอวัยวะต่างๆ ของมนุษย์ว่า ตา หู จมูก ลิ้น ใจ ฯลฯ เป็นแค่เพียงเครื่องมือเท่านั้น แต่อาตมันอยู่เหนือสิ่งเหล่านี้โดยที่เป็นตัวทำให้สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นและดำรงอยู่ อาตมันไม่ใช่สิ่งเหล่านี้แต่เป็นตัวผู้รู้ กล่าวคืออาตมันเป็นผู้รู้ของตา แต่ตาโดยตัวของมันเองแล้วเป็นเพียงเครื่องมือในการมองเห็นเท่านั้น ในการได้กลิ่นอาตมันเป็นผู้รู้แต่จมูกเป็นเพียงเครื่องมือในการรับรู้กลิ่นเท่านั้น อาตมันในชั้นสมบุรณ์นี้ไม่ได้มีลักษณะเป็นนามธรรมแบบอาตมันในชั้นเหนือผัสสะ (ในชั้นหลับสนิท) แต่อาตมันในชั้นนี้มีอยู่ในลักษณะที่เป็นผู้กระทำต่อจักรวาลและรู้สึกถึงภาวะนั้นตลอดเวลา อาตมันในชั้นนี้เป็นทั้งผู้รู้และสิ่งที่ถูกรู้ในเวลาเดียวกัน มีลักษณะเป็นอาตมันสากล (universal self) ที่มีทั้งความเป็นอภันตรภาพ (immanence) และอูตรภาพ (transcendence)¹³

รองศาสตราจารย์ สุนทร ฌรังษี อธิบายถึงสถานภาพทั้ง 4 ชั้นที่กล่าวไว้ในมาณทุกขะอุปนิษทว่า ตัวคนในภาวะที่ตื่นอยู่บนเตียงกับวัตถุที่มีรูปร่างและมีสัมปชัญญะต่อโลกภายนอก ตัวคนในภาวะอย่างนี้เรียกว่า วิสวะ ในภาวะแห่งความฝันมันมันบนเตียงกับสิ่งที่ละเอียดอ่อนและมีสัมปชัญญะต่อโลกภายใน มันสร้างมโนภาพเกี่ยวกับวัตถุที่มันรับรู้ขึ้นมาเอง ตัวคนในชั้นนี้เรียกว่า ไตซ์ส ในภาวะของการนอนหลับสนิทที่ปราศจากนิมิตฝันนั้นไม่มีสิ่งที่ตัวคนรับรู้ไม่ว่าจะหยาบหรือประณีต ฉะนั้นจึงไม่มีตัวผู้รู้ อาตมันในชั้นนี้มีอยู่ทั้งสองอย่างและเรียกว่า ปราชญะ ในเวลานอนหลับสนิทนั้น เราไม่มีความรู้สึกเจ็บปวดหรือความรู้สึกใดๆ ทั้งสิ้น ในภาวะอย่างนี้เราได้รับเงาแห่งความสุขสูงสุด ที่เราเรียกเงานี้ก็เพราะว่า ในขณะที่นอนหลับสนิทเราไม่มีประสบการณ์เกี่ยวกับความสุขสูงสุดเช่นนั้น โดยตรง อีกอย่างหนึ่งเมื่อยังไม่บรรลุมกษะ อวิชาซึ่ง

¹² Radhakrishnan, *Indian Philosophy*.Vi. (New York : Humanities press, 1966), p.154-155.

¹³ Ibid, p.159-160.

เป็นสิ่งปิดบังไม่ให้เห็นความจริงก็ยังคงมีอยู่ เป็นแต่ว่าในขณะที่นอนหลับสนิทนั้นมันมีอยู่ในลักษณะแอบแฝงคือไม่ปรากฏตัวออกมาอย่างเช่นในเวลาที่ไม่ได้นอนหลับ เมื่ออวิชชาและอสังขปัญญะยังคงมีอยู่ สถานะที่สูงขึ้นไปหรือสถานะสูงสุดแห่งความหลุดพ้นก็ยังคงเป็นสิ่งจำเป็นอยู่ สถานะสูงสุดที่อยู่เหนือสถานะแห่งการนอนหลับสนิทนี้ เป็นสถานะอันแท้จริงแห่งโมกษะ เป็นสถานะแห่งสัมปัญญะบริสุทธิ เมื่อถึงสถานะนี้สภาพแห่งผู้รู้และสิ่งที่ถูกรู้ก็จะไม่มีเช่นเดียวกับสถานะแห่งการหลับสนิท แต่ต่างจากสถานะแห่งการหลับสนิทตรงที่ ณ สถานะนี้ตัวตนหรืออาตมันได้เสวยความสุขอันสมบูรณ์ เป็นสถานะที่ปราศจากอวิชชาเพราะเมื่อถึงสถานะแห่งโมกษะนี้ บรรดาอวิชชาที่ทำให้ไม่สามารถรู้แจ้งความจริงก็สลายตัวไปจนหมดสิ้น ตัวตนในสถานะสูงสุดนี้เป็นตัวตนที่แท้จริง และตัวตนอันนี้เองที่เป็นปฐมเหตุแห่งความมีความเป็นของสรรพสิ่งและเป็นพื้นฐานแห่งความรู้ทั้งปวง ตัวตนในภาวะอย่างนี้ไม่อาจใช้คำพูดอธิบายหรือพรรณนาถึงลักษณะที่แท้จริงของมันได้ เพราะคำพูดใช้พรรณนาหรืออธิบายได้ก็เฉพาะสิ่งอันเป็นโลกียะเท่านั้น ส่วนสิ่งที่เป็นโลกุตระเป็นสิ่งที่อยู่เหนือคำพูด ตัวตนในขั้นโลกุตระนี้จะรู้ได้ก็ด้วยการประจักษ์โดยตรงด้วยญาณทัสนะเท่านั้น ตัวตนขั้นนี้มีชื่อเรียกว่า สุริยะ แปลว่าตัวตนที่สี่ หรือ อมาตรา คือสิ่งที่วัดไม่ได้ มันเป็นสิ่งที่ยั่งยืน เป็นเอก สุขสันต์ เป็นสัมปัญญะบริสุทธิ เป็นมุลการณะแห่งการตื่น การฝัน และการหลับสนิท มันสำแดงตนให้ปรากฏในสถานะทั้ง 3 ประการนี้ โดยที่ตัวของมันเองอยู่เหนือสิ่งทั้ง 3 นั้น¹⁴

ในกฐะอุปนิษัท กล่าวว่า อาตมันคือความแท้จริงอันติมะ และได้เปรียบเทียบไว้ว่าวัตถุ (สิ่งที่ถูกรู้) เป็นถนน ร่างกายเป็นรถ ประสาทสัมผัสทั้งหลายเป็นม้า จิตเป็นบังเหียน ปัญญาเป็นสารถี วิญญาณเป็นผู้สวैयाรรมณ์ (อัครดาเป็นผู้ผลิตเพลิน) และอาตมันเป็นนายผู้ยิ่งใหญ่ที่นั่งอยู่ในรถ ประสาททั้งหลายอาจเปรียบได้กับม้าที่ดีหรือเลว กฐะอุปนิษัทยังกล่าวต่อไปอีกว่า ประสาทสูงกว่าวัตถุ (ประสาทสัมผัสเป็นสิ่งที่สูงกว่าสิ่งที่มันรู้) จิตสูงกว่าประสาท ปัญญาสูงกว่าจิต เหตุผล (มหัต) อันประณีตละเอียดอ่อนสูงกว่าปัญญา ปฐมธาตุ (อะวะยัคตะ) สูงกว่าเหตุผลอันประณีตทั้งหมดและปุรุช (อาตมัน) สูงกว่าปฐมธาตุและไม่มีอะไรสูงกว่าปุรุชซึ่งเป็นที่สิ้นสุดและเป็นความจริงอันติมะ บรรดาวัตถุที่ประสาทรับรู้ ตัวประสาท จิต ปัญญา และเหตุผลล้วนมีอยู่เพื่ออาตมันและรับใช้ อาตมันทั้งสิ้น อาตมันสิงสถิตอยู่ในสิ่งดังกล่าวเหล่านี้และทำให้สิ่งเหล่านี้ดำรงอยู่อย่างมีความหมาย

¹⁴ สุนทร ฌ รั้งยี, **ปรัชญาอินเดีย ประวัติและลัทธิ** (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า 35-36.

แต่สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่เป็นสิ่งเดียวกันกับอาดมัน เพราะว่าอาดมันเป็นสิ่งที่อยู่เหนือความเป็นไปของสิ่งเหล่านี้ทั้งหมด¹⁵

ในกฎะอุปนิษัต ตอนที่ 3 ข้อที่ 5-9 กล่าวว่า ผู้ที่ไม่ตระหนักถึงและไม่เข้าใจในสิ่งนี้จิตของเขาย่อมปราศจากความอดกลั้น ประสาทสัมผัสของเขาย่อมปราศจากการควบคุมอันเปรียบเสมือนม้าชั้นเลวของสารถิ แต่ผู้ใดที่ตระหนักถึงและเข้าใจในอาดมันจิตของเขาย่อมมีความอดกลั้น ประสาทสัมผัสของเขาย่อมอยู่ภายใต้การควบคุมอันเปรียบเสมือนม้าชั้นดีของสารถิ

ผู้ที่ไม่เข้าใจในอาดมันย่อมไม่สามารถควบคุมจิตได้ จิตของเขาย่อมไม่บริสุทธิ์และไม่อาจที่จะไปถึงจุดหมายอันบริสุทธิ์ได้ เขาต้องกลับมาสู่โลกแห่งโลกวิสัย แต่ผู้ที่เข้าใจในอาดมัน เขาย่อมสามารถควบคุมจิตได้ จิตของเขาย่อมบริสุทธิ์และสามารถไปถึงจุดหมายอันบริสุทธิ์ได้ เขาไม่ต้องมาเกิดในโลกแห่งโลกวิสัยอีก ผู้ที่มีความเข้าใจในอาดมันก็เปรียบเสมือนสารถิธรม้าที่สามารถควบคุมบังเหียนได้ และสามารถไปถึงจุดหมายปลายทางได้ในที่สุด¹⁶

ในเสวตาสวตระอุปนิษัต บทที่ 1 ข้อที่ 4-5 กล่าวว่า (เราเห็นว่า) เขา (คนเรา) (เปรียบได้ดั่งล้อเกวียน กล่าวคือ) มีคุมล้ออยู่หนึ่ง (คือจิตหรืออาดมันซึ่งเป็นเสมือนศูนย์กลางของล้อ) มีกง 3 วง * มีกำ 16 ชี่ ** มีซี่ล้อย่อยๆ 50 ชี่*** พร้อม

¹⁵ Available from: <http://dharma-gateway.com/monk/preach/buddhadas/bad-zz.htm>.

¹⁶ S.Radhakrishnan (eds.), *The Principal Upaniṣads*, p.624.

* ในที่นี้หมายถึง คุมทั้ง 3 ของประภคฤติ คือ คมัส รัชตและตัตตวะ

** ในที่นี้หมายถึง ขญาณนทริย์หรือพุทธรินทริย์ คือ อินทริย์ฝ่ายรู้ทั้ง 5 (ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้นและผิวหนัง หรือผิวหนัง) กรรเมนทริย์ คือ อินทริย์ฝ่ายกระทำทั้ง 5 (ได้แก่ อวัยวะเพื่อการพูด มือ เท้า อวัยวะจับถ้ำและอวัยวะสืบพันธุ์) มนัส (ใจ ซึ่งเป็นอินทริย์ภายในหรือ อนุต-กรณ) และธาตุทั้ง 5 (ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศ)

*** ในที่นี้หมายถึงความวิปริตของสภาพจิตใจซึ่งเกิดจากการปล่อยให้อวิชาเข้าครอบงำ ซึ่งท่านสังกกราจารย์ (ค.ศ.788-820) ได้แก่ความโง่เขลา (ตมต) ความหลงตัวและความเห็นแก่ตัว (โมห) ความมกมายและความมีมิจฉาทิจู (มหาโมห) ความโกรธแค้นและความเกลียดชัง (ตามิสฺร) และความมีจิตใจมืดบอดสนิท (อนุชตามิสฺร) สิ่งทั้ง 5 นี้เป็นเหตุให้จิตวิปริตไปได้ต่างๆ นานารวมแล้วได้ 50 แบบ

ด้วยวงยึดซี่ล้อ 20 วง * กับสิ่งซึ่งประกอบด้วยองค์ 8 อีก 6 ชุด ** มีเชือกสำหรับยึด
วงล้อ 1 เส้น (คือกาม) ซึ่งก่อให้เกิดเป็นรูปของจักรวาล มีทางแยก 3 ทาง *** มี
ความหลงหนึ่งซึ่งเกิดจากเหตุ 2 ประการ[†]

เราเข้าใจ (ว่าคนเราเปรียบเสมือน) แม่น้ำที่ประกอบด้วยแคว 5 สาย^{††} ซึ่งมี

* ในที่นี้หมายถึง อินทรีย์ฝ่ายรู้ 5 อินทรีย์ฝ่ายกระทำ 5 และวิชัย 5 (ได้แก่ รูป รส กลิ่น เสียงและสัมผัส)

** ในที่นี้หมายถึง สิ่งทั้ง 6 มีดังต่อไปนี้

1. ประกฤติ ซึ่งมีองค์ประกอบ 8 อย่าง ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ มนัส พุทธิ และอหังการ ประกฤติ
เหล่านี้ในภควัตคีตา (7.8.5) เรียกว่า ประกฤติระดับล่าง (อปรา-ปรกฤติ) ส่วนปรกฤติระดับสูง (ปรา-ปรกฤติ) คือ
ชีวาตมันหรือชีวฤต (ภควัตคีตา) (7.5)

2. ธาตุ ในที่นี้หมายถึง องค์ประกอบ 8 อย่างของร่างกาย ซึ่งเกิดจากธาตุหลักทั้ง 3 คือดิน น้ำ และไฟ
ตามที่มิกกล่าวไว้ในฉานโทคยะอุปนิษัท (6.5.1-4) ได้แก่ เลือดเนื้อ กระดูก ไขกระดูก ลมหายใจ เสียงพูด มนัสและ
กากอาหาร (คือมูลและอุจ)

3. ไอศวรรย์ หมายถึงอำนาจพิเศษเหนือมนุษย์ปุถุชนมี 8 อย่าง ได้แก่ การทำให้ร่างกายมีขนาดเล็กกล
จนเท่าละอองธุลี (อณิมิน) การขยายขนาดของร่างกายให้ใหญ่โตได้ตามความต้องการ (มหิมิน) การทำให้ร่างกาย
มีน้ำหนักเบาได้ตามความต้องการ (ลจิมิน) การเรียกสิ่งของมาได้ตามความต้องการ (ปราปฺติ) ความมีเจตจำนงเสรี
(ปรากรมย) มีความเป็นนายของตัวเอง (วศิตว) มีพลังอำนาจยิ่งใหญ่ (อิศิตว) และทำลายกามค้นหาได้อย่างหมด
สิ้น (กามาวสายิตว)

4. ภาวะ หมายถึง สภาวะของจิตใจมี 8 อย่าง ได้แก่ รัก (รติ) ขบขัน (หาต) เสรีโสภ (โสภ) โกรธ
(โกรธ) มุมนะหรือฮิคสู (ฮิคสู) กลัว (ภย) เกลียดชัง (ชุกฺปฺตา) ประหลาดใจ (วิสมย) และสงบระงับ (สม)

5. เทวะ หมายถึง เทพ 8 กลุ่ม ผู้ทำหน้าที่คุ้มครองรักษาจักรวาล

6. อาตมคุณ หมายถึง คุณสมบัติของอาตมันที่มีอยู่ในตน ซึ่งบุคคลควรรู้เพื่อความหลุดพ้นจากอวิชชา
มี 8 อย่าง ตามที่มิกกล่าวไว้ในฉานโทคยะอุปนิษัท (8.7.1) ว่าเป็นพระคำรัสสอนของพระประชาบดี (พระพรหม)
คืออาตมันเป็นผู้ปราศจากบาป ปราศจากความแก่ ปราศจากความตาย ปราศจากความทุกข์ ปราศจากความหิว
ปราศจากความกระหาย มีความต้องการเป็นความจริง (สามารถทำให้ทุกสิ่งที่ต้องการให้เป็นจริงได้) และมี
เจตจำนงที่เป็นความจริง (สามารถทำให้ทุกสิ่งเป็นจริงได้ด้วยการตั้งเจตจำนงเท่านั้น)

*** ทางแยก 3 ทาง ได้แก่ ธรรมมารค หมายถึงทางแห่งกุศลกรรม เป็นทางนำไปสู่ความสุข ความเจริญ
และสุคติภูมิ อธรรมมารค หมายถึง ทางแห่งอกุศลกรรม เป็นทางนำไปสู่ความเสื่อม ความหายนะและอบายภูมิ
ชญานมารค หมายถึงทางแห่งความรู้ (พรหมวิทยา) เป็นทางนำไปสู่ความหลุดพ้นจากอวิชชาและวัฏสงสาร

† เหตุ 2 ประการที่ทำให้สัตว์โลกหลงติดอยู่ในวัฏสงสาร คืออวิชชาและกามค้นหา แต่ท่านราชาฤษณัน
อธิบายว่า เหตุ 2 ประการในที่นี้คือ กุศลกรรมและอกุศลกรรม เนื่องจากกรรมทั้งดีและชั่วล้วนเป็นเหตุให้ผู้ทำต้อง
เวียนว่ายตายเกิดเพื่อรับผลของวิบากกรรม ดู S.Radhakrishnan, *The Principal Upaniṣads*, (New York: Humanities

Press Inc., 1978), p.712

†† แคว 5 สายในที่นี้หมายถึงธาตุทั้ง 5

ต้นกำเนิดมาจาก 5 แหล่ง* มีการไหลเชื่อมต่อกัน มีระลอกคลื่นคือ ลมปราณทั้ง 5** มีอาทิเช่น อินทรีย์ฝ่ายรูทั้ง 5 เป็นกันแม่น้ำ มีวังวน 5 แห่ง*** มีสายน้ำไหลแรงท่วมคลั่ง คือทุกข์ทั้ง 5† ซึ่งจำแนกเป็น 65 อย่าง จัดเป็น 5 หมู่†† 17

ในเสวตาสวตระอุปนิษัต บทที่ 3 ข้อที่ 8 อธิบายถึงปุรุษซึ่งในที่นี้คือ อาตมันบริสุทธิ์ว่า ข้าพเจ้ารู้แจ้งปุรุษแห่งแสงสว่าง ผู้อยู่พ้นความมืดมิด เพียงแต่รู้แจ้งในพระองค์ เขาผู้นั้นย่อมพ้นจากความตาย หนทางอื่นใด (ที่ประเสริฐกว่านี้) ย่อมไม่มี¹⁸

ในเสวตาสวตระอุปนิษัต บทที่ 4 ข้อที่ 7, 9 กล่าวถึงปุรุษหรืออาตมันของมนุษย์ ที่แท้จริงแล้วมี 2 ภาวะแฝงอยู่ เนื่องจากปุรุษหรืออาตมันนี้อาศัยอยู่ในร่างกายของมนุษย์ซึ่งต้องดำรงอยู่ภายใต้อำนาจของมายาและการเวียนว่ายตายเกิด

บนต้นไม้ต้นเดียวกัน ปุรุษ (ภูตาคมัน) ซึ่งกำลังหลงอยู่ เป็นผู้จมอยู่ (ใน อวิชา) ย่อมทุกข์โศกเพราะไม่มีอำนาจ (ที่จะเอาชนะกฎแห่งกรรมและวิฤตสงสาร) เมื่อไรที่เขามองเห็น (ปุรุษ) อีกผู้หนึ่ง (ปรมาตมัน) ผู้ซึ่งเขาเคารพบูชาว่าเป็นพระเป็นเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ของเขา (เมื่อนั้นเขาย่อมกลายเป็น) ผู้ปราศจากทุกข์โศก

บทสวดมนตร์ทั้งหลาย ยัญพิธีทั้งหลาย พิธีกรรมทั้งหลาย พรตทั้งหลาย สิ่งที่มีอยู่แล้ว สิ่งที่ยังมีขึ้นและสิ่งใดที่พระเวทกล่าวไว้ (พระเป็นเจ้า) ผู้ทรงเป็นเจ้าของมายาทรงสร้างทุกสิ่งทั้งหมดนี้จาก (อาตมันหรือพรหมัน) นี้เอง ส่วน (ปุรุษ) อีกผู้หนึ่ง (ภูตาคมัน) ถูกขังไว้ใน (ร่างกาย) นั้นด้วยอำนาจมายา¹⁹

* ต้นกำเนิดของสายธารชีวิตในที่นี้หมายถึง กิเลสทั้ง 5 ซึ่งใน โยคสูตร (2.2) ของท่านปตัญจลีส (ราวปลายคริสต์ศตวรรษที่ 5 คนไทยนิยมเรียกว่าท่านปตัญจลีส) มีข้อความอธิบายว่า ได้แก่ อวิชา ความยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวเราและความหลงตน ราคะ ความเกลียดชังและความผูกพันยึดติด

** ดูรายละเอียดเกี่ยวกับลมปราณทั้ง 5 ใน ไมตรีอุปนิษัต (2.6)

*** น้ำวน 5 แห่งในที่นี้หมายถึง วิษย์ทั้ง 5 ซึ่งเมื่อกระทบอินทรีย์แล้วมีอิทธิพลดึงดูดใจให้คิดหมกมุ่น คล้อยตาม ได้แก่ รูป รส กลิ่น เสียงและสัมผัส

† ทุกข์ทั้ง 5 ได้แก่ ความโศกเศร้าเสียใจ ความเกิด ความแก่ ความเจ็บและความตาย

†† ทุกข์ ซึ่งท่านจำแนกเป็น 5 หมู่ ได้แก่ ทุกข์อันเนื่องจากตน ทุกข์อันเกิดจากบิดามารดา ทุกข์อันเกิดจากภรรยาและบุตรหลาน ทุกข์อันเนื่องจากญาติพี่น้องและทุกข์อันเนื่องจากเพื่อนสนิทมิตรสหาย

¹⁷ วรลักษณ์ ทัพบรจรจ, *กัมภีร์ปัญญาเวทนานตะ* (ม.ป.พ., 2546), หน้า 3-4.

¹⁸ S.Radhakrishnan (eds.) *The Principal Upaniṣads*, p. 727.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 19-20.

ในโศตเรยะอุปนิษัต อธิบายถึงอาตมมันในการที่จะเลือกเข้าสู่อวัยวะของมนุษย์ และอวัยวะส่วนดังกล่าวคือส่วนหัว

สังกรจารย์ให้คำอธิบายว่า ปลายนิ้วและส่วนบนสุดของศีรษะ ถือเป็นสองทางที่อาตมมันเข้าสู่ร่างกาย ร่างกายมนุษย์เปรียบเสมือนเมืองๆ หนึ่งที่จำเป็นต้องมีหัวหน้าคอยควบคุมร่างกาย²⁰

ข้อความในคัมภีร์กล่าวว่าหลังจากที่ได้เปิดส่วนปลายของหัว ณ ทางนั้น (อาตมมัน) ได้เข้าสู่..... ณ ที่ตรงนี้ 3 ชนิดของความฝัน ได้อาศัยอยู่²¹

ราชาฤษณะอธิบายว่า ส่วนปลายบนสุดของศีรษะ คือศูนย์กลางของความสำนึกทางจิตวิญญาณ ในภาษาสันสกฤตเรียกว่า sahasra มีความหมายเท่ากับหนึ่งพันกลีบดอกบัว ที่ ณ จุดนี้จะตั้งอยู่ ณ ศูนย์กลางของสมอง ส่วนความฝัน 3 ชนิดหมายถึง 3 สภาวะของร่างกาย คือ ภาวะยามตื่น ภาวะยามหลับฝันและภาวะยามหลับสนิท เฉกเช่นที่กล่าวถึงไว้ในมาณฑุกะอุปนิษัต²²

ในมณฑุกะอุปนิษัต อธิบายเฉพาะเจาะจงลงไปถึงลักษณะการอาศัยอยู่ของอาตมมันภายในร่างกายของมนุษย์ ในบทที่ 2 ตอนที่ 2 ข้อที่ 7, 10 อธิบายถึงประเด็นนี้ว่า

องค์ใดเป็นผู้รู้แจ้งทั่วทุกสิ่ง เป็นผู้ฉลาดในทุกเรื่อง ความยิ่งใหญ่ในโลกนี้เป็นขององค์ใด จริงๆแล้วพระองค์คืออาตมมันที่ดำรงอยู่ในอากาศ (ความว่าง) ในทิพบุตรของพระพรหมัน (ใน โศศชั้นที่ 5)*

²⁰ S.Radhakrishnan (eds.), *The Principal Upaniṣads*, p.519.

²¹ Ibid., p. 520.

²² Ibid., p. 520.

* ในโศตเรยะอุปนิษัต (2.1.1-2.5.1) มีข้อความกล่าวถึงร่างกายซึ่งเป็นเครื่องห่อหุ้มภาวะของพระเป็นเจ้า เรียกว่า โศศ มี 5 ชั้น เป็นเครื่องจำแนกสัตว์โลกให้แตกต่างกันด้วยคุณลักษณะของนาม-รูปที่พระเป็นเจ้าทรงสร้าง ขึ้นให้สอดคล้องกับกรรมของแต่ละคนและเป็นเหตุให้สัตว์โลกหลงเข้าใจผิดว่า โศศ หรือร่างกายเหล่านี้คือตัวตนของตนจนมองไม่เห็นผู้สร้าง ซึ่งเป็นปฐมเหตุแห่งความมีตัวตนของตน ความหลงผิดไปกับวิชาหรือร่างกายทั้งหลายเหล่านี้เองเป็นเหตุให้สัตว์โลกมีความผูกพันยึดติดอยู่กับตัวตนของตนอันเป็นมายาของพระเป็นเจ้า สัตว์โลกจึงต้องเวียนว่ายตายเกิด ไม่รู้ก็บ่จบนมองไม่เห็นจุดเริ่มต้นและที่สิ้นสุด จึงเรียกว่า วัฏสงสาร โศศ 5 ชั้น ได้แก่ โศศชั้นที่ 1 สร้างขึ้นด้วยสารอาหาร ก่อเกิดเป็นกายหยาบ โศศชั้นที่ 2 สร้างด้วยลมปราณ โศศชั้นที่ 3 สร้างด้วยใจหรือความคิด โศศชั้นที่ 4 สร้างด้วยความรู้แจ้งเข้าใจ โศศชั้นที่ 2-4 นั้นจัดเป็นกายละเอียด โศศชั้นที่ 5 ปรากฏเป็น โศศชั้นสูง ไม่มีรูปปรากฏ ประกอบด้วยความบรมสุข จัดเป็นกายเหตุและเป็นที่ประทับสูงสุดของพระเป็นเจ้า อ้างถึงใน วรลักษณ์ พัทธบรจ, *คัมภีร์ปัญจเวทมนตะ*, หน้า 43-44, 123.

ในโกศทองอันสูงสุด (โกศชั้นที่ 5) มีพระพรหมันซึ่งปราศจากสิ่งมัวหมอง ไม่มีส่วนเลี้ยว (มีความเป็นหนึ่งเดียวโดยไม่มีการแบ่งแยก) สิ่งนั้น (พระพรหมัน) บริสุทธิ์สว่าง เป็นแสงสว่างของแสงสว่างทั้งหลาย นั่นเป็นสิ่งที่ผู้รู้อาตมันรู้²³

ในไมตรายณีนุติยัต มีการอธิบายถึงอาตมันในมนุษย์ซึ่งในรายละเอียดปลีกย่อยนั้น มีความละเอียดและซับซ้อนมากกว่าคัมภีร์อุปนิษัทในยุคแรกอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะในประเด็น ภูคาตมัน (element self) ที่มีส่วนทำให้การทำความเข้าใจอาตมันซึ่งถือเป็นสภาวะอันบริสุทธิ์มีความ ชัดเจนมากขึ้น

กล่าวคือในไมตรายณีนุติยัต บทที่ 2 ข้อที่ 4-7 กล่าวว่า

พระองค์ (อาตมัน) ผู้ซึ่งมีชื่อเสียงเพราะยืนอยู่ท่ามกลางคุณสมบัติทั้งหลาย แท้จริงแล้ว พระองค์เป็นเสมือนความบริสุทธิ์ที่มีพลัง สะอาด ว่าง สงบ ปราศจาก ลมหายใจ ปราศจากจิต ไม่มีที่สิ้นสุด เป็นอมตะ ไม่เปลี่ยนแปลง เป็นนิรันดร์ ไม่มี การเกิด เป็นอิสระ พระองค์ (อาตมัน) ดำรงอยู่ได้ด้วยความยิ่งใหญ่ของพระองค์ เอง ด้วยอาตมัน ร่างกายจึงดำเนินไปประหนึ่งกระบวนการอันชาญฉลาด หรือ กล่าวอีกนัยหนึ่ง อาตมันเป็นผู้ควบคุมร่างกายนี้ (เป็นผู้ขับ)²⁴

จริงๆแล้ว (อาตมัน) มีความละเอียด ไม่สามารถจับยึดได้ ไม่สามารถ มองเห็นได้ เรียกว่า ปुरुช อาศัยอยู่ในร่างกายโดยปราศจากส่วนเลี้ยว มีความ ประารถนาในการตระหนักรู้โดยแรกเริ่ม ประดุจการตื่นของผู้ที่หลับใหล อาตมัน อาศัยอยู่ในจิตของมนุษย์แต่ละคน และสิ่งนี้ปรากฏออกเป็นความตั้งใจ และความ ยึดมั่นถือมั่นในตัวตน ประประชาบติเรียกสิ่งนี้ว่า จักรวาล โดยอาตมันผู้เปี่ยมด้วย สติปัญญานี้ ร่างกายจึงดำเนินไปด้วยกระบวนการอันชาญฉลาดนี้ หรืออีกแง่หนึ่ง อาตมันคือผู้ควบคุมร่างกายนี้²⁵

จริงๆ แล้ว แรกเริ่ม พระประชาบติ (พระผู้สร้าง) ยืนอยู่ลำพัง พระองค์ไม่ ทรงพระเกษมสำราญ (พระองค์) โดดเดี่ยว ครั้นเมื่อพระองค์ทรงนั่งสมาธิเพ่งจิต พระองค์จึงทรงสร้างผู้สืบเชื้อสายทั้งหลายขึ้น พระองค์ทอดพระเนตรเห็นพวกเขา เหล่านั้นประดุจคังหिन พวกเขาปราศจากการรับรู้ ปราศจากชีวิต ยืนนิ่งเหมือนเสา

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 123.

²⁴ S.Radhakrishnan (eds.), *The Principal Upaniṣads*, p. 800-801.

²⁵ *Ibid.*, p. 801.

ศิวา พระองค์ไม่ทรงพระเกษมสำราญ พระองค์จึงดำริกับพระองค์เองว่า พระองค์ จะเข้าไปในสิ่งเหล่านั้นและทำให้สิ่งเหล่านั้นตื้นขึ้น (จากนั้น) พระองค์ดลบันดาล ให้พระองค์เอง (มีสภาพ) ประคองคังสายลม และเข้าไปสู่สิ่งเหล่านั้น พระองค์ทรง แบ่งแยกพระองค์เองออกเป็น 5 อย่าง และถูกเรียกว่า ปราณ อปราณ สมาน อุทาน วยาน (ห้าชนิดของลม) ลมที่เคลื่อนไปข้างบนคือ ปราณ ลมที่เคลื่อนที่ลงข้างล่าง คือ อปราณ ลมหายใจทั้งสองนี้ (ปราณและอปราณ) ถูกประคับประคองด้วย วยาน ส่วนลมที่ช่วยส่งธาตุหยาบของอาหารไปที่อปราณ และเก็บรวบรวมสารอาหารที่ ละเอียดแจกจ่ายไปยังส่วนอื่นคือ สมาน สมานคือรูประดับสูงของวยานและ ระหว่างลมทั้งหลายเหล่านี้ ลมที่ถูกผลิตขึ้นมาคือ อุทาน อุทานคือลมที่ช่วยสำรอก และกลืนกินสิ่งที่คัมภีร์จริงๆ แล้ว เมื่อพระองค์แบ่งแยกพระองค์เอง ออกเป็น (ลม) ทั้งห้าอย่าง ก็ทรงประทับอยู่ในที่เร้นลับ (ของหัวใจ) พระองค์ผู้ซึ่ง ประกอบด้วยจิต ผู้ซึ่งมีร่างกายเป็นชีวิต ผู้ซึ่งมีแสงสว่างเป็นรูป ผู้ซึ่งมีมโนคติเป็น ความจริง ผู้ซึ่งมีความว่างเป็นวิญญาณ จากนั้นพระองค์ทรงดำริกับหัวใจว่า (เราจะ เสวยอารมณ์)²⁶ เนื่องจากเหตุนี้เองพระองค์จึงทรงแหวกช่องทาง (ทวาร) ทั้งหลาย เหล่านี้ (พระองค์ทรงกลายเป็น) ผู้ออกมาเสวยอารมณ์ (คือรับรู้ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส) โดยอาศัยสายบังเหียนทั้ง 5 สาย บังเหียนทั้งหลายเหล่านี้ของพระองค์คือ พุทธิฤทธิ์ (หรือชญาณเนนทรี) คืออินทรีฝ้ายรูทั้ง 5 ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น และ ผิวนั่ง) ม้าทั้งหลายของพระองค์คือ กรรมเนนทรี (อินทรีฝ้ายกระทำทั้ง 5 ได้แก่ อวัยวะเพื่อการพูด มือ เท้า อวัยวะจับถ้ำและอวัยวะสืบพันธุ์) รถมือร่างกาย ใจ คือผู้ควบคุมบังคับรถ แล้วของพระองค์คือสภาพพื้นฐานของจิตใจ จริงๆ แล้ว พระองค์นี่เองคือผู้สั่งให้ (รถม้า) วิ่งไป.....จริงๆ แล้วพระองค์นี่เองคือผู้สั่งการ บัญชา (ร่างกาย) นี้²⁷

จริงๆ แล้ว ปราชญ์ (ผู้รู้) ประกาศว่า อาตมันท่องเทียวไปในร่างกายแต่ละ ร่างกาย และดูเหมือนว่าจะไม่ถูกกระทบจากการกระทำดีและการกระทำชั่ว เนื่องจาก ไม่มีการสำแดงปรากฏออก มีความละเอียดอ่อน ไม่สามารถมองเห็นได้ ไม่ สามารถจับต้องได้ เป็นอิสระจากอายตนะทั้งหลาย อาตมันดูเหมือนว่ามีได้อาศัย อยู่ แต่เป็นเสมือนผู้กระทำ แต่แท้จริงแล้ว อาตมันมิได้เป็นผู้กระทำ แต่เป็นผู้อาศัย

²⁶ Ibid., p. 802-803.

²⁷ วรลักษณ์ ทับบรจจ, คัมภีร์ปัญจเวทมนตะ, หน้า 145.

อยู่จริงๆแล้ว อาคมันนั้นบริสุทธิ์ ไม่เปลี่ยนแปลง สงบ ปราศจากความต้องการ (อาคมัน) เป็นเสมือนผู้ดู (สำรวจ) และดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง เป็นผู้แสวงกุศลกรรม ปกปิดตนเองไว้ด้วยผ้าคลุมอันประกอบด้วยคุณสมบัติทั้งหลาย เขา (อาคมัน) ยังคงแน่นอน มั่นคง (เช่นนี้) เขา (อาคมัน) ยังคงแน่นอน มั่นคง เช่นนี้²⁸

และในประเด็นภูตาคมันในบทที่ 3 ข้อที่ 1-3 มีใจความสำคัญว่า

พวกท่านทั้งหลายเหล่านั้น (คณะฤๅษีวาณิชิลยะ) ได้ทูลถามว่า: ข้าแต่ พระเป็นเจ้า ถ้าหากพระองค์ทรงชี้แจงถึงความยิ่งใหญ่ (ความเป็นอิสระไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งใด) ของอาคมัน พระองค์ทรงยืนยันอย่างนี้ ก็แล้วฝ่ายอื่นอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งแตกต่างกันที่เรียกว่า อาคมันนี้ห่อหุ้มเป็นใคร เขาผู้นี้เป็นผู้ซึ่งกำลังถูกรอบงำอยู่ ด้วยผลกระทบทั้งสว่างและมีด (ทั้งดีและชั่ว) จึงยังลงสู่กำเนิดทั้งดีและชั่ว หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ คติ (ของอาคมันซึ่งถูกรอบงำได้) มีทั้งลงต่ำและขึ้นสูงเขา ท่องเที่ยววนเวียนอยู่ (ในวิภูตาสงสาร) ถูกรอบงำอยู่ด้วยทวิธรรม (อาทิเช่น สุข-ทุกข์ ฯลฯ)

(ครานั้น พระกระตุประชาบดีได้ตรัสบอกพวกท่านทั้งหลายเหล่านั้นว่า :)

คำอธิบายเกี่ยวกับสิ่งนี้มีดังต่อไปนี้ แท้จริงแล้ว ยังมีสิ่งอื่นอีกสิ่งหนึ่งที่แตกต่างออกไป (จากปรมาคมันหรือ พระเป็นเจ้าผู้ประทับอยู่ในร่างกายในฐานะชีวาตมันหรือปัจเจกชีพ) ที่เรียกว่า **ภูตาคมัน** (หรือ ปัจเจกวิญญาณ) เป็นผู้ซึ่งกำลังถูกรอบงำอยู่ด้วยผลกระทบทั้งสว่างและมีด (ทั้งดีและชั่ว) จึงยังลงสู่กำเนิดทั้งดีและชั่ว หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ คติ (ของภูตาคมัน) มีทั้งลงต่ำและขึ้นสูง เขา ท่องเที่ยววนเวียนอยู่ (ในวิภูตาสงสาร) ถูกรอบงำอยู่ด้วยทวิธรรม ธาตุมูลฐาน (ธาตุละเอียด) ทั้ง 5 ท่านก็ใช้ศัพท์เรียกว่า ธาตุ (ภูต) ที่นี้ธาตุหยาบ * ทั้ง 5 ท่านก็ใช้ศัพท์เรียกว่า ธาตุ (ภูต) ด้วย ที่นี้สิ่งที่รวมตัวกันก่อเกิดขึ้นจาก (ธาตุ) ทั้งหลายเหล่านี้ ท่านเรียกสิ่งนั้นว่า ร่างกาย ที่นี้ จริงทีเดียว ผู้ที่ถูกกล่าวถึงว่า มีอยู่ในร่างกาย ท่าน

²⁸ Ibid., p. 804.

* ธาตุหยาบเป็นส่วนผสมรวมกันของธาตุละเอียดทั้ง 5 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศในปริมาณที่ต่างกัน ในกรณีที่มีปริมาณของธาตุละเอียดดินมากกว่าธาตุละเอียดอื่นๆธาตุหยาบนั้นคือธาตุดิน ในกรณีที่มีปริมาณของธาตุละเอียดน้ำมากกว่าธาตุละเอียดอื่นๆธาตุหยาบนั้นคือธาตุน้ำ ในกรณีของธาตุหยาบอื่นๆ คือลม ไฟ และอากาศก็เช่นเดียวกัน อ้างถึงใน วัลลภณัฏฐ์ ทับบรจจ, **คัมภีร์ปัญญาเวทนานตะ**, หน้า 213.

เรียกผู้้นว่า ภูตาคมัน ที่นี้อาคมันของเขา (อาคมันของภูตาคมัน หมายถึง ปริมาณมัน ซึ่งเป็นแก่นสารอยู่ในภูตาคมัน) เป็นอมตะ (มีความสัมพันธ์กับร่างกาย) ประจุหยดน้ำบนกลีบดอกบัว จริงๆแล้ว เขาผู้นี้ (ภูตาคมัน) ถูกครอบงำโดยคุณ ทั้งหลาย (ของประภฤติ คือ มนัส รัชสและสัตตะ) ที่มีอยู่โดยธรรมชาติ ที่นี้ เนื่องจากความมีสภาพถูกครอบงำไว้ เขา(ภูตาคมัน) จึงก้าวเข้าไปสู่ความสับสน หลงไปหมด เนื่องจากมีความสับสนหลงไปหมด เขาจึงมองไม่เห็นพระเป็นเจ้า (ปรมาตมัน) ซึ่งประทับอยู่ในตนเอง ผู้ทรงฤทธิ์อำนาจมหาศาล (และ) ผู้ทรงเป็น เหตุให้เกิดมีการกระทำ เขา (ภูตาคมัน) ผู้ถูกพัดพาไปและถูกทำให้เปราะเปื้อน สกปรกด้วยสายน้ำที่เชื่อมรากลแห่งคุณ (ทั้ง 3 ของประภฤติ) จึงไม่มีความหนัก แน่นมั่นคง สับสนวุ่นวาย ถูกทำให้ลุ่มหลงอยู่มีแต่กามตัณหาและฟุ้งซ่านไปตาม อารมณ์ เขาจึงก้าวไปสู่ภาวะที่เต็มไปด้วยตัวตนของตน (คิดอยู่) ว่า: ฉันเป็นเขา (ผู้มีนามรูปอย่างนี้) สิ่งนี้เป็นของฉัน เขาผู้คิดอยู่อย่างนี้ ย่อมผูกมัดตนเองด้วย ตนเอง (มีสภาพ) ประจุจิงนง (ที่ถูกพันธนาการ) ด้วยข่ายดักจับ เป็นผู้ถูกครอบงำ ไว้ด้วยผล (กรรม) ทั้งหลาย สดแล้วแต่ที่ได้กระทำไป เขาจึงยังลงสู่กำเนิดทั้งดี และชั่ว หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ กติ (ของภูตาคมัน) มีทั้งลงต่ำและขึ้นสูง เขา ท่องเที่ยววนเวียนอยู่ (ในวิภูตาสงสาร) ถูกครอบงำอยู่ด้วยทวิธรรม

(คณะฤทธิวาณิชยะได้ทูลถามว่า เขาผู้นี้คือใครกันแน่ พระองค์จึงได้ตรัส บอกพวกท่านทั้งหลายดังต่อไปนี้

ที่นี้มันยังมีคำกล่าวไว้ในที่บางแห่งด้วยว่า: จริงๆแล้ว ผู้กระทำคือภูตาคมัน นี้เองโดยผ่านทางอินทรีย์ทั้งหลาย ผู้มีเหตุให้เกิดการกระทำคือปุรุช (ปรมาตมัน) ผู้อยู่ข้างในภูตาคมัน ที่นี้ ในทำนองเดียวกันเลขกับที่ก้อนเหล็กถูกไฟสุ่มแล้วถูก ช่างตีเหล็กทั้งหลายคืออยู่ ย่อมไปสู่ความมีสภาพต่างๆนานา ฉันทก็ฉันทนั้น จริง ที่เดียวภูตาคมันถูกครอบงำด้วยปุรุชผู้อยู่ข้างใน แล้วถูกคุณ (ทั้ง 3 ของประภฤติ) โจมตีอยู่ เขาจึงไปสู่ความมีสภาพต่างๆนานา แท้จริงแล้ว รูปลักษณะของความมี สภาพต่างๆนานานี้ก็คือ มีดาข่ายคลุมอยู่ 4 ชั้น * มี (มรรคหรือหนทาง) 14 อย่าง **

* คำว่าดาข่ายทั้ง 4 ในที่นี้หมายถึง โภคชั้นที่ 1-4 ซึ่งห่อหุ้มพระพรหมันไว้ยกเว้น โภคชั้นที่ 5

** มรรคหรือหนทาง 14 ที่เชื่อมต่ออาคมันกับโลกภายนอก ได้แก่ อินทรีย์ภายใน 4 คือ พุทธิ (ความ เข้าใจ) อหังการ (ความมีตัวตนของตน) จิตตะ (ความคิดปรุงแต่ง) และมนัส (ใจ) กับ อินทรีย์ภายนอก 10 ซึ่ง ประกอบด้วยอินทรีย์ฝ่ายรู้หรือชญาเนนทรี 5 (ตา หู จมูก ลิ้น ผิวหนัง) และ อินทรีย์ฝ่ายกระทำหรือกรรมทรี 5 (อวัยวะเพื่อการพูด มือ เท้า อวัยวะขับถ่ายและอวัยวะสืบพันธุ์)

แปรรูปเป็นพวกสิ่งมีชีวิตได้ 84 จำพวก แท้จริงแล้ว คุณ (ทั้ง 3) เหล่านี้ถูกปุรุษ (ปรมาत्मन्) ทำให้หมุนเวียนไปประคองดั่งล้อที่ถูกทำให้ช่างปั่นหม้อทำให้หมุนไป ทีนี้ ในทำนองเดียวกับในขณะที่ก้อนเหล็ก (ร้อนแดง) กำลังถูกตีอยู่ ไฟย่อมไม่ได้ ตกอยู่ใต้อิทธิพล (ของการตีอย่างก้อนเหล็ก) ฉะนั้นก้อนนั้น ปุรุษ (ปรมาत्मन्) นั้น มิได้ตกอยู่ใต้อิทธิพล (ของคุณทั้ง 3 ของประภคติ) ภูตาคมนี้ต่างหากที่ตกอยู่ใต้ อำนาจ (ของคุณทั้ง 3 ของประภคติ) เนื่องจากมีความเข้าไปเกี่ยวข้องกับพัทอย่าง ไกลชิด (กับประภคติหรือร่างกาย)²⁹

วิเคราะห์ภาวะอุตตรภาพ (Transcendence) และภาวะอภักนตรภาพ (Immanence) ของอาดมันใน คัมภีร์อุปนิษัต

ภาวะอุตตรภาพที่ผู้เขียนได้นำเสนอไว้ในบทที่ 2 และบทที่ 3 แม้จะมีการกล่าวถึงอาดมันใน ตัวเนื้อหาของคัมภีร์อุปนิษัตที่ได้ยกมาอ้างไว้ แต่ก็ถือว่าเป็นเพียงบางส่วนเท่านั้น และเนื้อหาส่วนใหญ่ที่กล่าวถึงอาดมันในสองบทก่อนหน้านี้นี้ ก็จะเป็นเนื้อหาที่มีใจความว่าพรหมนั้นคืออาดมัน การทำความเข้าใจสภาวะแห่งพรหมนั้นควบคู่ไปกับการทำความเข้าใจภาวะที่แฝงอยู่ (อาดมัน) จึงเป็นสิ่งที่ดำเนินควบคู่กัน ไปอย่างเป็นเอกภาพ

แต่ในบทที่ 4 นี้ผู้เขียนจะเน้นและอธิบายถึงภาวะแห่งอาดมันอย่างละเอียด เพื่อพิสูจน์ มโนทัศน์ Panentheism ของอาดมัน อันหมายถึง ความเป็นภาวะอุตตรภาพและความเป็นภาวะ อภักนตรภาพของสรรพชีวิต (มนุษย์ สัตว์ และเทพเจ้า) และสรรพสิ่งที่ปรากฏอยู่ในโลก

การแบ่งแยกอาดมันออกเป็นสองประเภทข้างต้น คืออาดมันในสิ่งที่มีชีวิตและอาดมันใน สิ่งที่ไม่มีชีวิต ประการหนึ่งก็เพื่อที่จะสามารถสืบสาวไปถึงความเป็นอาดมันภายในที่ไม่ได้มี องค์ประกอบภายนอกตายตัวเพียงหนึ่ง แต่ในความเป็นอาดมันที่อยู่ภายในนั้นมีความซับซ้อนของ รายละเอียดปลีกย่อยภายนอกที่เป็นตัวห่อหุ้มความเป็นอาดมันนั้นไว้

การแบ่งแยกเพื่อความสะดวกในการทำความเข้าใจ จึงเป็นสิ่งที่ผู้เขียนเล็งเห็น กอปร กับการอธิบายถึงรายละเอียดปลีกย่อยที่สำคัญ เช่นภาวะอภักนตรภาพของอาดมัน ก็นับว่าเป็น สิ่งจำเป็นที่ต้องหาอธิบายให้กับองค์ประกอบภายนอก (ของสิ่งที่มีชีวิตและสิ่งที่ไม่มีชีวิต) ที่มีความแตกต่างกันนี้ว่า ภาวะอภักนตรภาพของอาดมันที่อาศัยอยู่ในองค์ประกอบภายนอกที่แตกต่าง กันจะมีความแตกต่างและมีลักษณะของการดำรงอยู่ของอาดมันภายในอย่างไร

²⁹ วรลักษณ์ พัทธบรรจง, คัมภีร์ปัญจเวททานตะ, หน้า 147-149.

ประเด็นที่ผู้เขียนจะหยิบยกมาพิจารณาคือการวิเคราะห์ภาวะอัมพาตของอาดัมใน
 ที่นี้คือ การอัมพาตของอาดัมบริสุทธิ์ในสิ่งที่มีชีวิตและในสิ่งที่ไม่มีชีวิต จะมีความเหมือน
 หรือมีความแตกต่างกันหรือไม่อย่างไร

ในกฎอุปนิษัตอธิบายถึงอาดัมที่อาศัยอยู่ในมนุษย์ว่า อาดัมเป็นเสมือนนายผู้ยิ่งใหญ่ที่
 นั่งอยู่ในรถ จิตเป็นบังเหียน ปัญญาเป็นสารถิ วิญญาณเป็นผู้เสวยอารมณ์ ร่างกายเป็นรถ ประสาท
 สัมผัสทั้งหลายเป็นม้า วัตถุ (สิ่งที่ถูกรู้) เป็นถนน การเปรียบเทียบให้เห็นถึงองค์ประกอบของมนุษย์
 ที่มีอาดัมอาศัยอยู่ ทำให้เห็นภาพชัดว่า อาดัมเป็นเสมือนผู้ควบคุม (สูงสุด) ที่อยู่ในรถ แต่ก็
 ผู้ควบคุมที่แปลกแยกออกจากองค์ประกอบทั้งหลาย แม้ในกฎอุปนิษัตจะไม่ได้ชี้ชัดให้เห็นถึง
 ความแปลกแยกนี้อย่างชัดเจน แต่ในไมตรายณียุโรปนิษัต มีถ้อยคำอธิบายถึงความแปลกแยกอัน
 สมบูรณ์ไว้ชัดเจนคือ ในไมตรายณียุโรปนิษัต อธิบายว่าอาดัมที่ขึ้นอยู่ท่ามกลางคุณสมบัติทั้งหลาย
 (ประสาทสัมผัสทั้งหลาย) แท้จริงแล้วมีความละเอียด ไม่สามารถจับยึดได้ อาศัยอยู่ในร่างกายโดย
 ปราศจากส่วนเสี้ยว อาดัมคือผู้ควบคุมร่างกาย.....อาดัมที่ท่องเที่ยวไปในร่างกายแต่ละร่างกาย
 และดูเหมือนว่าจะ**ไม่ถูกกระทบจากการทำดีและการทำชั่ว (ไม่กระทบวิญญาณที่เป็นตัวเสวย
 อารมณ์) เนื่องจากไม่มีการผ่นแดงปรากฏออก เป็นอิสระจากอายตนะทั้งหลาย อาดัมมิได้เป็น
 ผู้กระทำ (แต่ผู้กระทำเกิดจากการรวมตัวของ จิต ประสาทสัมผัส วิญญาณ และร่างกาย) แต่เป็นผู้
 อาศัยอยู่ อาดัมเป็นเสมือนผู้ดู (ตำรวจ) และดำรงอยู่ได้ด้วยตัวเอง เป็นผู้เสวยกุศลกรรม ปกปิด
 ตนเองไว้ด้วยผ้าคลุม (คือประภคิต) อันประกอบด้วยคุณสมบัติทั้งหลาย (ในที่นี้คือคุณทั้ง 3 ได้แก่
 คัมภีร์ ราชส และสัตตวะ)**

ความแปลกแยกที่สมบูรณ์ภายในตัวเองของอาดัมที่อาศัยอยู่ในร่างกายของมนุษย์ เช่น
 เป็นผู้ควบคุมร่างกายที่ปราศจากการกระทำ เป็นผู้คิด เป็นผู้รู้ที่แท้จริง ทำให้อาดัมมีสถานะที่พิเศษ
 โดดเด่น และเกินกว่าที่องค์ประกอบของความเป็นมนุษย์จะรู้และเข้าใจถึงสิ่งนี้ได้อย่างถ่องแท้
 เว้นเสียแต่ว่าจิตและปัญญาของมนุษย์ผู้นั้นจะมีความละเอียดและบริสุทธิ์อย่างแท้จริง การรู้แจ้งใน
 อาดัมจึงจะเกิดขึ้น และในสภาวะนั้น ความเป็นร่างกายและองค์ประกอบที่แปลกแยกออกจาก
 อาดัมจะรวมกันเป็นหนึ่งเดียว จะไม่มีสิ่งที่ถูกรู้อีกต่อไป เพราะผู้รู้และสิ่งที่ถูกรู้จะเป็นหนึ่ง
 เดียวกัน เมื่อรู้แจ้งในอาดัม ก็รู้แจ้งในความเป็นเอกภาพของทุกสิ่ง (รู้แจ้งในพรหมัน)

ต่อคำถามที่ว่าอาดัมเข้ามาอาศัยอยู่ในร่างกายของมนุษย์หรือสิ่งที่มีชีวิตได้อย่างไร คำตอบ
 นั้นปรากฏอยู่ในไคตเรชอุปนิษัตและไมตรายณียุโรปนิษัต แม้ว่าคำอธิบายในประเด็นดังกล่าวของทั้ง
 สองอุปนิษัต จะมีมุมมองที่แตกต่างกัน แต่เราก็สามารถที่จะทำความเข้าใจในประเด็นนี้ได้ ด้วยการ
 ผสานแนวความคิด อันจะเป็นคำตอบสุดท้ายที่ผู้เขียนจะทำกรวิเคราะห์ กล่าวคือ

ในโศดระะอุปนิษัถ การอธิบายถึงการเข้าสู่ร่างกายของอาดมันดูเหมือนจะไม่มีที่ไปที่ไป เมื่อเปรียบเทียบกับคำอธิบายเรื่องเดียวกันนี้ในไมตรายณิอุปนิษัถ อาจเป็นไปได้ว่าเป้าหมายของการอธิบายถึงการเข้าสู่ร่างกายของอาดมันในโศดระะอุปนิษัถ คือการเจาะจงบอกถึงอวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่ง นั่นก็คือส่วนหัว ซึ่งสังกรจารย์ได้ให้คำอธิบายเพิ่มเติมว่า ปลายนิ้วและส่วนบนสุดของศีรษะ ถือเป็นสองทางที่อาดมันจะเข้าสู่ร่างกาย ส่วนราชาฤชณินให้คำอธิบายเพิ่มเติมว่า ส่วนปลายบนสุดของศีรษะคือศูนย์กลางความสำนึกรู้ทางจิตวิญญาณ ในภาษาสันสกฤตเรียกว่า sahasra มีความหมายเท่ากับหนึ่งพันกลีบดอกบัว ที่ ณ จุดนี้จะตั้งอยู่ ณ ศูนย์กลางของสมอง

ส่วนคำอธิบายของการเข้าสู่ร่างกายของอาดมันในไมตรายณิอุปนิษัถ เป็นคำอธิบายที่เชื่อมโยงกับการกำเนิดแรกของโลก ที่มีพระประชาบดีเป็นผู้สร้าง ซึ่งการเข้าสู่ร่างกายของอาดมันที่กล่าวถึงในไมตรายณิอุปนิษัถนี้ ในแง่มุมหนึ่งคือการทำความเข้าใจจุดกำเนิดของความเป็นมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งหลายที่พัฒนาขึ้นเป็นชีวิต นับจากการเกิดขึ้นของโลก

ในไมตรายณิอุปนิษัถกล่าวว่า แรกเริ่ม พระประชาบดี (พระผู้สร้าง) ยืนอยู่ลำพัง พระองค์ไม่ทรงพระเกษมสำราญ ครั้นเมื่อพระองค์ทรงนั่งสมาธิเพ่งจิต พระองค์จึงทรงสร้างผู้สืบเชื้อสายทั้งหลายขึ้น พระองค์ทอดพระเนตรเห็นพวกเขาเหล่านั้นประจูดังหิน พวกเขาปราศจากการรับรู้ ปราศจากชีวิต พระองค์จึงดำริกับพระองค์เองว่า พระองค์จะเข้าไปในสิ่งเหล่านั้นและทำให้สิ่งเหล่านั้นตื่นขึ้น (จากนั้น) พระองค์คลบ้นดาลให้พระองค์เอง (มีสภาพ) ประจูดังสายลม และเข้าไปสู่สิ่งเหล่านั้น พระองค์ทรงแบ่งแยกพระองค์เองออกเป็น 5 อย่าง และถูกเรียกว่า ปราณ อปราณ สมาน อุทาน วยาน (ห้าชนิดของลม) ลมที่เคลื่อนไปข้างบนคือ ปราณ ลมที่เคลื่อนที่ลงข้างล่างคือ อปราณ ลมหายใจทั้งสองนี้ (ปราณและอปราณ) ถูกประคับประคองด้วย วยาน ส่วนลมที่ช่วยส่งธาตุขยาบของอาหารไปที่อปราณ และเก็บรวบรวมสารอาหารที่ละเอียดแจกจ่ายไปยังส่วนอื่นคือ สมาน สมานคือรูประดับสูงของวยานและระหว่างลมทั้งหลายเหล่านี้ ลมที่ถูกผลิตขึ้นมาคือ อุทาน อุทานคือลมที่ช่วยสำรอกและกลืนกินสิ่งที่คัมภิน

นอกจากนี้ในไมตรายณิอุปนิษัถยังอธิบายถึงที่ที่อาดมันได้เข้าไปอาศัยอยู่ว่าอาดมันอาศัยอยู่ในที่เร้นลับของหัวใจ กล่าวคือเมื่อพระประชาบดี (พระพรหม) ได้ทรงแบ่งพระองค์ออกเป็นลมทั้งห้าชนิดแล้ว ก็ทรงแฝงเร้นอยู่ในที่เร้นลับของหัวใจ

ในประเด็นเดียวกันนี้ ในมุนฑทกะอุปนิษัถ อธิบายว่าอาดมันอาศัยอยู่ในอากาศ (ความว่าง) ใน โศคษัถที่ 5 (คือเป็น โศคที่ที่ไม่มีรูปปรากฏและประกอบด้วยความบรมสุข)

ผู้เขียนขอประสานแนวความคิดในประเด็นนี้เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันว่า สถานที่ที่อาดมันอาศัยอยู่นั้นเมื่อพิจารณาถึงข้อมูลที่ได้มีการกล่าวอ้างไว้ในคัมภีร์อุปนิษัถเล่มอื่นประกอบกัน พบว่าสถานที่นั้นน่าจะเป็นที่เร้นลับของหัวใจ ส่วนข้อมูลที่ปรากฏอยู่ในมุนฑทกะอุปนิษัถ ที่กล่าวถึงโศค

ขั้นที่ 5 นี้ถือเป็นการสื่อถึงสภาวะที่อาดมันอาศัยอยู่ กล่าวคือเป็นสภาวะที่ไม่มีรูปร่างและมีความบรมสุขเป็นเลิศ

ภาวะอภันตรภาพของอาดมันที่ดำรงอยู่ในความเป็นร่างกายของสิ่งที่มีชีวิตถือว่ามีความสมบูรณ์พร้อมอยู่ในตนเอง ต่อคำถามที่ว่าความสมบูรณ์พร้อมของอาดมันในสิ่งที่มีชีวิตและในสิ่งที่ไม่มีชีวิต มีความเหมือนหรือแตกต่างกันหรือไม่อย่างไร จากข้อมูลที่ปรากฏอยู่ในตัวคัมภีร์และจากการที่ผู้เขียนได้ทำการศึกษาในเรื่องนี้ พบว่า อาดมันมีความสมบูรณ์พร้อมไม่ว่าจะดำรงอยู่ในสิ่งที่มีชีวิตหรือจะดำรงอยู่ในสิ่งที่ไม่มีชีวิต คำตอบของคำถามข้างต้นจึงสรุปได้ว่ามีความเหมือนกัน แต่ความแตกต่าง (ที่สามารถนำไปสู่การวิเคราะห์ได้ในที่นี้) คือ ความแตกต่างในเรื่องขององค์ประกอบภายนอกของสิ่งที่มีชีวิตและองค์ประกอบภายนอกของสิ่งที่ไม่มีชีวิต

เมื่ออาดมันมีภาวะความสมบูรณ์พร้อมอยู่ในตัว ข้อจำกัดต่างๆที่ปรากฏกับทั้งสิ่งที่มีชีวิตและสิ่งที่ไม่มีชีวิต จึงกลายเป็นองค์ประกอบภายนอกของชีวิตหรือวัตถุนั้น ความสมบูรณ์พร้อมของอาดมันเมื่ออาศัยอยู่ในสิ่งหรือวัตถุ ความเป็นวัตถุที่ปราศจากชีวิต ทำให้วัตถุนั้นมีข้อจำกัดในการรู้แจ้งถึงสัจจะความจริงแท้ได้อย่างมีอาจปฏิเสศได้ แม้ในคัมภีร์อุปนิษัตจะมิได้มีการกล่าวถึงอาดมันในสิ่งที่ไม่มีชีวิตมากนัก แต่ในตัวอย่างการอธิบายถึงความเป็นอาดมันในสิ่งที่ไม่มีชีวิตกลับเป็นประเด็นที่น่าสนใจและมีรายละเอียดปลีกย่อยสำคัญแฝงอยู่ นอกจากนี้การอธิบายถึงอาดมันในสิ่งที่ไม่มีชีวิตบางอย่างเช่นอาดมันในพระอาทิตย์และอาดมันในอาหารก็ดูจะมีความเชื่อมโยงอยู่กับอาดมันในมนุษย์หรือในสิ่งที่มีชีวิตเป็นอย่างดี

องค์ประกอบภายนอกของความเป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิตย่อมมีความแตกต่างจากองค์ประกอบของสิ่งที่มีชีวิตอย่างสิ้นเชิง แม้ว่าในจาน โทคยะอุปนิษัตจะอธิบายว่าฐานะของความเป็นแก่น (essence) ในสิ่งที่ไม่มีชีวิต (แม่น้ำ) กับแก่นแท้ของสิ่งที่มีชีวิต (มนุษย์) จะเป็นแก่นเดียวกัน นั่นหมายถึงมีอาดมันแบบเดียวกัน กล่าวคืออาดมันที่ดำรงอยู่ในสิ่งที่ไม่มีชีวิตก็คืออาดมันเดียวกันกับที่ดำรงอยู่ในสิ่งที่มีชีวิตนั่นเอง แต่ความที่มีองค์ประกอบแตกต่างกัน การอภันตรภาพของอาดมันในสิ่งที่มีชีวิต จึงเป็นประเด็นที่น่าหวัชยกมาพิจารณาอย่างมาก

การอภันตรภาพของอาดมันในสิ่งที่ไม่มีชีวิต เมื่อพิจารณาแล้วพบว่า กระบวนการที่อาดมันเข้าไปอาศัยอยู่ในสิ่งที่ไม่มีชีวิต มิได้มีการกล่าวถึงไว้อย่างชัดเจน การพยายามทำความเข้าใจการอภันตรภาพของอาดมันในสิ่งที่ไม่มีชีวิตในที่นี้ จะเป็นการตีความและอนุมานจากคำอธิบายที่กล่าวถึงไว้ในไมตรายณีอุปนิษัต

ในไมตรายณีอุปนิษัตอธิบายถึงรูปที่สูงที่สุดของอาดมัน (ในสิ่งที่ไม่มีชีวิต) คืออาหาร และอีกรูปหนึ่งถือว่ามีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน นั่นคือ อาดมันในรูปของพระอาทิตย์

ในไมตรายณีนุบัญญัติกล่าวว่า อาตมันกำเนิดตนเองในสองลักษณะ คือหนึ่งชีวาตมัน และสองดวงอาทิตย์ ทั้งชีวาตมันและดวงอาทิตย์ถือเป็นสองเส้นทางคือภายในและภายนอก ทั้งสองเส้นทางนี้จะกลับคืนสู่กลางวันและกลางคืน พระอาทิตย์คืออาตมันที่อยู่ภายนอกร่างกาย ส่วนอาตมันที่อยู่ภายในร่างกายคือลมหายใจหรือชีวาตมัน การเข้าใจถึงอาตมันภายนอกหรือดวงอาทิตย์ก็สามารถอนุมานได้จากอาตมันที่อยู่ภายใน คือชีวาตมัน ส่วนการทำความเข้าใจอาตมันที่อยู่ภายในคือชีวาตมัน ก็สามารถอนุมานได้จากอาตมันที่อยู่ภายนอก คือดวงอาทิตย์ นับสำคัญที่แฝงอยู่ในที่นี้คือ เมื่อเราเข้าใจถึงอาตมันในสิ่งที่มีชีวิต เราก็ย่อมเข้าใจถึงอาตมันในสิ่งที่ไม่มีชีวิต ในขณะเดียวกันเมื่อเราเข้าใจถึงอาตมันในสิ่งที่ไม่มีชีวิต เราก็ย่อมเข้าใจถึงอาตมันในสิ่งที่มีชีวิต (ความเป็นอาตมันที่แฝงอยู่ในสรรพชีวิตและสรรพสิ่งทั้งหลาย แท้จริงแล้วต่างมีเอกภาพเดียวกัน)

ความสำคัญของอาตมันในพระอาทิตย์ ที่มีต่อสรรพชีวิตและสรรพสิ่งนั้น คัมภีร์อุปนิษัตยเชื่อว่า พระอาทิตย์เป็นเสมือนผู้ปรุงอาหารของโลก³⁰ กล่าวคือพระอาทิตย์ทำให้พืชพันธุ์และสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายเจริญเติบโต (ซึ่งพืชพันธุ์และสิ่งมีชีวิตทั้งหลายในแ่งมุมหนึ่งก็คืออาหารนั่นเอง)

การให้ความสำคัญกับอาหารได้ถูกกล่าวถึงไว้หลายที่ด้วยกัน เช่นในฉาน โทคยะอุปนิษัตย* ในสุพาละอุปนิษัตย และในไมตรายณีนุบัญญัติ

ในฉาน โทคยะอุปนิษัตยและในไมตรายณีนุบัญญัติ กล่าวถึงความสำคัญของอาหารโดยมีใจความสำคัญเช่นเดียวกันว่า รูปที่สูงที่สุดของอาตมัน คืออาหาร เพราะแท้จริงแล้วชีวิตประกอบขึ้นด้วยอาหาร หากคนเราไม่กินอาหาร เขาก็จะเป็นผู้ที่คิดไม่ได้ เป็นผู้ที่ไม่ได้ยิน เป็นผู้ที่ไม่มีสัมผัส เป็นผู้ที่มองไม่เห็น ไม่สามารถพูดได้ ไม่สามารถได้กลิ่นและรับรู้รสได้ เขาย่อมปล่อยลมปราณของเขาให้หลุดลอยไป แต่ถ้าคนเรากินอาหาร เขาจะกลายเป็นผู้ที่เต็มเปี่ยมด้วยชีวิต เขาจะสามารถคิดได้ เขาจะกลายเป็นผู้ที่ได้ยิน เป็นผู้ที่สัมผัส เป็นผู้ที่พูดได้ เป็นผู้ที่รับรู้รสได้ เป็นผู้ที่ได้กลิ่นและเป็นผู้ที่มองเห็น จริงๆแล้วสัตว์โลกทั้งหลายย่อมเกิดจากอาหารสิ่งใดก็ตามที่อาศัยอยู่บนโลก ยิ่งไปกว่านี้ มีการเจริญเติบโตด้วยอาหาร สิ่งเหล่านี้ย่อมต้องกลับคืนสู่ (ความเป็นอาหาร) ในตอนสุดท้ายอีกด้วย

สรุปแล้วการอัปกันตรภาพของอาตมันในสิ่งที่ไม่มีชีวิต ก็คือการที่อาตมันบริสุทธิ์ได้เข้าไปอาศัยอยู่ในสรรพสิ่งทั้งหลายที่เป็นวัตถุ และธาตุธรรมชาติของโลก ตลอดจนความเป็นสิ่งแวดล้อมต่างๆรอบตัวเรา โดยที่ภาวะของอาตมันก็ยังดำรงอยู่อย่างสมบูรณ์ตั้งแต่แรกเริ่ม มีความคงที่ ไม่เปลี่ยนแปลง แต่ข้อจำกัดของวัตถุที่ปราศจากชีวิตทำให้อาตมันที่อาศัยอยู่ในวัตถุนั้น มีโอกาสจะถูกรู้ได้แต่การที่อาตมันในวัตถุไม่ได้เป็นสิ่งที่ถูกรู้จากตัววัตถุนั้น ก็มีได้หมายความว่าอาตมันที่อาศัยอยู่ในวัตถุจะไม่ได้ส่งผลกระทบใดๆต่อความเป็นเอกภาพของจักรวาล เพราะเมื่อใดที่มนุษย์หรือสิ่งที่มี

³⁰ ในสุพาละอุปนิษัตย บทที่ 12 ข้อที่ 1 ใน S.Radhakrishnan (eds.) *The Principal Upaniṣads*, p. 887.

* ในบทที่ 7 ตอนที่ 9 ข้อที่ 1

ชีวิตตระหนักรู้แจ้งในอาตมัน เมื่อนั้นอาตมันในวัตถุทั้งหลายในโลกย่อมเปิดเผยตนเองและกลายเป็นหนึ่งเดียวกับผู้รู้แจ้งในที่สุด

ส่วนภาวะความเป็นอุดรภาพของอาตมัน ทั้งในสิ่งที่มีชีวิตและในสิ่งที่ไม่มีชีวิตนั้น โดยภาพรวมแล้วภาวะอุดรภาพของอาตมันย่อมไม่มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ ในฉานโทคยะอุปนิษัท ได้อธิบายถึงอาตมันในตัวมนุษย์ โดยแบ่งสภาวะอาตมันออกเป็น 4 ระดับ คือ อาตมันขั้นร่างกาย อาตมันขั้นผัสสะ (ในความฝัน) อาตมันขั้นเหนือผัสสะ (ในขั้นหลับสนิท) และอาตมันขั้นสมบูรณ์ ภาวะอุดรภาพของอาตมันในมนุษย์จะอยู่ในขั้นที่ 4 หรืออาตมันขั้นสมบูรณ์ เพราะอาตมันในขั้นนี้จะมีสภาวะเป็นหนึ่งกับจักรวาล มีความสุขเป็นอนันตะ มีความสงบ อาตมันในขั้นนี้มีอยู่ในลักษณะที่เป็นผู้กระทำต่อจักรวาล และมีความรู้สึกลึกลงถึงภาวะนั้นตลอดเวลา อาตมันในขั้นนี้เป็นทั้งผู้รู้และสิ่งที่ถูกรู้ในเวลาเดียวกัน มีลักษณะเป็นอาตมันสากล (Universal Self)

และในอุปนิษัทเดียวกันนี้ก็ได้มีการอธิบายถึงอาตมันในสิ่งที่ไม่มีชีวิต ซึ่งสามารถตีความและเห็นถึงภาวะอุดรภาพของอาตมันในสิ่งที่ไม่มีชีวิตได้ กล่าวคือ ในบทสนทนาระหว่างบิดา (อุททาลกะ) และผู้เป็นลูก (เศวตเกตุ) ที่อธิบายถึงอาตมันในเมล็ดพืช ทำให้มองเห็นถึงภาวะอุดรภาพของอาตมันในที่นี้ว่า แท้จริงแล้วต้นไม้มีแก่นอันวิเศษอยู่ แม้ว่าเราจะไม่สามารถมองเห็นถึงแก่นอันละเอียดอ่อนนี้ได้ก็ตาม ดังข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์ว่า “สิ่งทั้งหลายย่อมมีแก่นอันละเอียด (อาตมัน) สรรพสิ่งในโลกมีสิ่งนั้นเป็นของตนเอง สิ่งนั้นคือความจริง สิ่งนั้นคืออาตมัน เราคือสิ่งนั้น (that art thou)

ภาวะอุดรภาพและอภักตรภาพของอาตมันที่ดำรงอยู่ในสิ่งที่มีชีวิตและในสิ่งที่ไม่มีชีวิต ทำให้ข้อพิสูจน์ที่มีต่อมโนทัศน์พระเจ้าในคัมภีร์อุปนิษัทมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ว่ามโนทัศน์ที่มีความเหมาะสมต่อการทำความเข้าใจมโนทัศน์พระเจ้าหรือพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัท คือ มโนทัศน์ Panentheism ซึ่งถือเป็นมโนทัศน์ที่พระเจ้ามีคุณลักษณะ 2 อย่างภายในพระองค์ คือคุณลักษณะ (ภาวะ) อุดรภาพ และคุณลักษณะ (ภาวะ) อภักตรภาพ

นอกจากนี้เมื่อเอ่ยถึงองค์ประกอบและลักษณะการมีอยู่ของอาตมันในสิ่งที่ไม่มีชีวิต การทำความเข้าใจผ่านแนวความคิดในสมัยต่อมาที่มีการอธิบายถึงประเด็นเรื่องสิ่งหรือความเป็นวัตถุอย่างละเอียดและเป็นขั้นเป็นตอน ก็ถือเป็นตัวช่วยหนึ่งที่ทำให้เราสามารถเห็นภาพอาตมันในสิ่งที่ไม่มีชีวิตชัดเจนมากขึ้น

แนวความคิดที่กล่าวถึงข้างต้น คือหลักการอธิบายความจริงแท้ของสัจจะภาวะ 2 อย่างคือ ปुरुช กับ ประกฤติในปรัชญาสาขชยะ³¹

หากพิจารณาถึงวิธีการอธิบายความเป็นไปของโลก รวมไปถึงสิ่งที่มีชีวิตและสิ่งที่ไม่มีชีวิต ในปรัชญาสาขชยะ พบว่าความแท้จริงของสัจจะภาวะมี 2 อย่าง คือ ปुरुชกับประกฤติ ทั้งสองอย่างนี้เป็นมูลเหตุของสรรพสิ่งในโลก เป็นสิ่งที่มีอยู่เอง ไม่มีใครสร้าง เป็นสิ่งที่ควรดำรงอยู่ต่อไป

1. ปुरुช คือสิ่งที่เป็นความจริงแท้หรือเรียกว่า “วิญญาณ” เปรียบได้กับอาดัมหรือชีวะคัมในปรัชญาระบบอื่น แต่ปुरुชหรืออาดัมในปรัชญาสาขชยะนี้ มีความหมายแตกต่างไปจากร่างกายแตกต่างไปจากอายตนะภายในและภายนอก และแตกต่างไปจากมันัส (ใจ) เป็นสิ่งที่มีอยู่นอกเหนือไปจากทรัพย์สมบัติหรือวัตถุของโลกโดยสิ้นเชิง เป็นเจตนาหรือความรู้ถาวรที่คอยดูความเปลี่ยนแปลงและพฤติกรรมต่างๆ ภายในโลก ปुरुชเป็นผู้รู้และเป็นพื้นฐานแห่งความรู้ทั้งปวง เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ได้โดยลำพัง และอยู่เหนือความเปลี่ยนแปลงทุกอย่าง

2. ประกฤติ เป็นสิ่งที่แท้จริง เป็นมูลเหตุของสรรพสิ่งในโลก หรือเป็นเนื้อแท้ดั้งเดิมของโลก เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองและมีอยู่เอง ไม่มีใครสร้างขึ้น ประกฤติเรียกในชื่อต่างๆกันหลายชื่อ ซึ่งขึ้นอยู่กับลักษณะของมัน เช่นได้ชื่อว่าประกฤติ เพราะเป็นต้นเค้าของสรรพสิ่งในโลก ได้ชื่อว่าประธาน เพราะเป็นสิ่งแรกของสากลจักรวาล ได้ชื่อว่าอนุমান เพราะเป็นสิ่งทีละเอียดย่อนจนไม่สามารถรับรู้ได้ทางประสาทสัมผัส แต่จะต้องอาศัยการอนุমানจึงจะสามารถรู้ได้โดยอนุমানจากผลิตผลของมันเท่านั้น และได้ชื่อว่า ชยะ เพราะเป็นสิ่งที่ไร้สติปัญญาและความรู้สึก

ปรัชญาสาขชยะกล่าวว่า ประกฤติเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ แต่สรรพสิ่งที่เกิดจากประกฤตินั้นไม่เที่ยงแท้ มีการเปลี่ยนแปลง คือมีการเกิด การดำรงอยู่ และการแตกสลายไป ประกฤติเป็นต้นเค้าหรือกำเนิดของสิ่งที่ไร้วิญญาณทั้งปวง ตัวประกฤติเองก็เป็นสิ่งที่ปราศจากความรู้สึกเหมือนกับสรรพสิ่งที่ถือกำเนิดมาจากตัวมัน (ประกฤติ) ตามทัศนะของปรัชญาสาขชยะ การวิวัฒนาการของสรรพสิ่งที่คือ การที่โลกของวัตถุกลีตลาพัฒนาจากประกฤติ และการแตกสลายของสรรพสิ่งแห่งโลกวัตถุก็คือ การที่มัน (สรรพสิ่ง) กลับคืนไปสู่ประกฤติตามเดิมนั่นเอง ปรัชญาสาขชยะเชื่อว่า วิญญาณหรือสิ่งที่มีสภาพเป็นจิตนั้น ไม่สามารถยืนยันทหรือยอมรับได้ว่าเป็นที่มาหรือบ่อเกิดแห่งโลกวัตถุที่ไร้จิตภาวะ เพราะวิญญาณหรือจิตภาวะเป็นสิ่งที่มิสติปัญญา ย่อมไม่อาจเปลี่ยนแปลงตนเองไปเป็นโลกทางวัตถุซึ่งไร้สติปัญญาได้

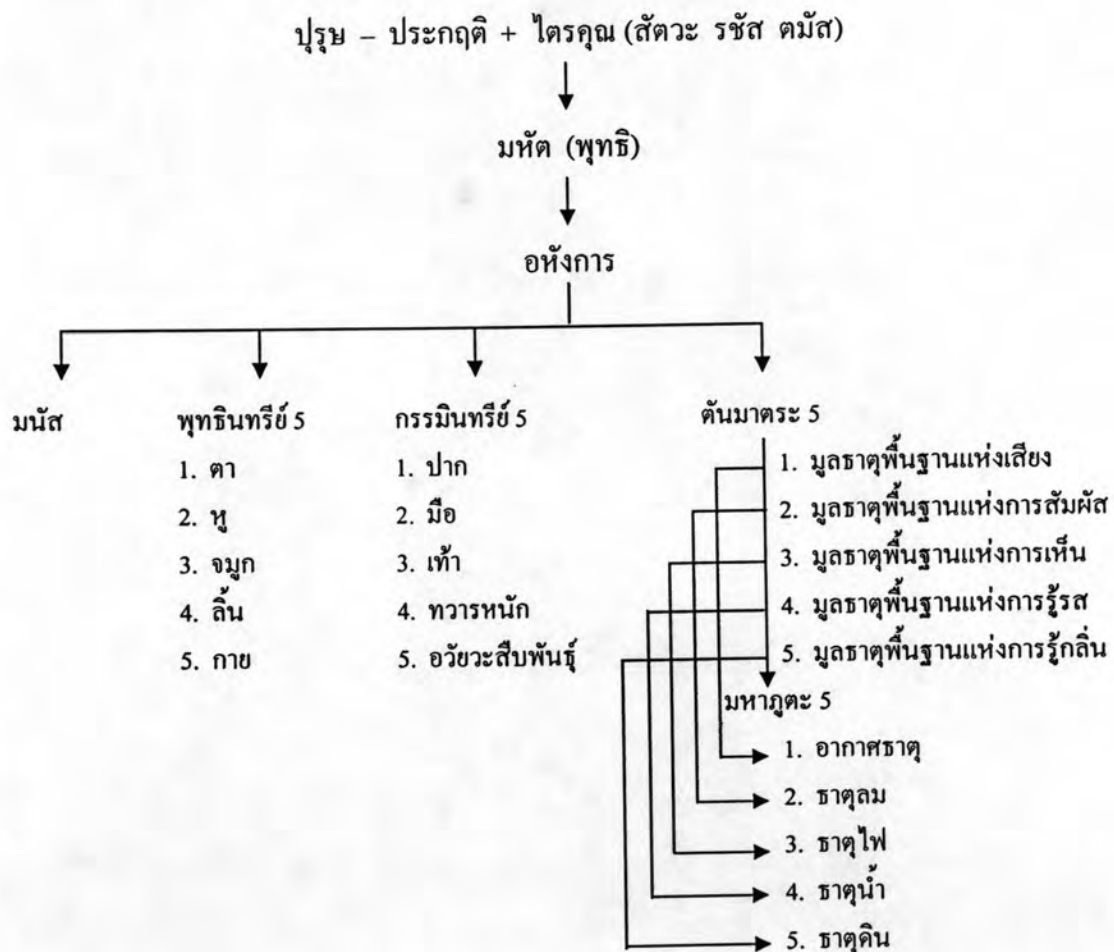
ปรัชญาสาขชยะกล่าวว่า ประกฤติประกอบด้วยคุณ 3 ประการ หรือที่เรียกว่า “ไตรคุณ” คือ สัตวะ รัชสและตมัส ประกฤติยี่คุณทั้งสามนี้เข้าไว้ในลักษณะสมดุค แต่คุณทั้งสามนี้ไม่ใช่สมบัติ

³¹ โปรดอ่านเพิ่มเติมใน ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, **ปรัชญาตะวันออก** (กรุงเทพฯ: โอเคียนสตอร์, 2536), หน้า 62-68.

หรือลักษณะการในความหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง ดูเหมือนคุณทั้งสามนี้เป็นธาตุขึ้น ซึ่งทรงประกฤติไว้เหมือนกับเชือกสามเกลียวประกอบเข้าเป็นเชือกเส้นเดียวกัน และก่อให้เกิดวิวัฒนาการของการเกิดเป็น โลกและสรรพสิ่งในโลก

คุณ 3 ประการดังกล่าวนี้ ปรัชญาสาขายะกล่าวว่าเป็นเนื้อสาร เป็นธาตุแท้ของประกฤติ สรรพสิ่งในโลกประกอบด้วยคุณ 3 ประการนี้ สรรพสิ่งที่เกิดจากประกฤติเป็นสิ่งชั่ว บริสุทธิ์ ไม่บริสุทธิ์ หรือเป็นกลางๆ ขึ้นอยู่กับคุณทั้งสามประการว่าคุณชนิดใดจะเด่นมากน้อยกว่ากัน คุณทั้งสามประการมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่คงที่แม้เพียงขณะใดขณะหนึ่ง³²

แผนภูมิแสดงการวิวัฒนาการของประกฤติในปรัชญาสาขายะ

³² ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, ปรัชญาตะวันออก (กรุงเทพฯ: โอเคียนสโตร์, 2536), หน้า 62-64.

กระบวนการแห่งวิวัฒนาการเป็นวัตถุทางกายภาพต่างๆ ออกมาจากประภคติ แบ่งออกได้เป็นสองชั้น คือ ชั้นจิตภาพ (Psychical) และชั้นกายภาพ (Physical) ดังนี้

1. ในชั้นจิตภาพ สิ่งทีวิวัฒนาการออกมาจากประภคติ จะเริ่มด้วยพุทธิ จากพุทธิเป็นอหังการ จากอหังการเป็นอวัชวะ 11 ประเภท คือ มนัส อวัชวะรับรู้ 5 อย่าง และอวัชวะสำหรับการกระทำ 5 อย่าง

2. ชั้นกายภาพ ชั้นนี้ประกอบด้วยวิวัฒนาการของประภคติเป็นต้นมาตระ 5 หรือมูลธาตุพื้นฐานอันละเอียดอ่อน 5 ประการ จากต้นมาตระ 5 วิวัฒนาการต่อไปเป็นธาตุที่หยาบเรียกว่า มหาภูตตะ 5 อย่าง คือ อากาศธาตุ ธาตุดิน ธาตุลม ธาตุไฟ จากนั้นก็เป็นสิ่งต่างๆ ซึ่งเกิดจากการผสมของธาตุหยาบทั้ง 5

ต้นมาตระเป็นมูลธาตุทีละเอียดอ่อน ซึ่งไม่สามารถรับรู้ได้โดยทางประสาทสัมผัส จึงจัดเข้าไว้ในสิ่งที่ปราศจากลักษณะเฉพาะตนทีจะรับรู้ได้ ส่วนมหาภูตตะ 5 จัดเข้าเป็นสิ่งที่มิลักษณะเฉพาะตนทีสามารถรับรู้ได้ทางประสาทสัมผัส

หากจะกล่าวโดยสรุปตามทัศนะของปรัชญาสาขชยะ การวิวัฒนาการของประภคติเป็นสิ่งที่ต่างๆ ตามกระบวนการข้างต้นนั้น ประภคติจะวิวัฒนาการมาเป็นสิ่งต่างๆ 23 อย่าง รวมประภคติเข้าอีกเป็น 24 อย่าง และถ้ารวมปุรุชเข้าไปอีกก็รวมทั้งหมดเป็น 25 อย่าง โลกและสรรพสิ่งในโลกจะประกอบขึ้นด้วยสิ่งต่างๆ ใน 25 อย่างเหล่านี้ ซึ่งอาจจะครบทั้ง 25 อย่าง ถ้าเป็นสิ่งที่มิลชีวิต แต่สิ่งมิลชีวิตก็ประกอบขึ้นไม่ครบทั้ง 25 อย่าง³³

เมื่อพิจารณาถึงแนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบของสรรพชีวิต และองค์ประกอบของสรรพสิ่งในปรัชญาสาขชยะ ความแท้จริง 2 อย่างคือ ปุรุชกับประภคติ ข้อมสอดคล้องกับความเชื่อเรื่องอาดมันในคัมภีร์อุปนิษัต แม้ปรัชญาสาขชยะจะมิลคำอธิบายถึงความเป็นอาดมันของสิ่งที่มิลชีวิต แต่การเน้นถึงแก่นแท้บริสุทธิ์ (ประภคติ) ซึ่งมีความสมบูรณ์ ละเอียดอ่อนและไม่สามารถรับรู้ได้ทางประสาทสัมผัส มีความคงที่ ไม่เปลี่ยนแปลง และเป็นนิรันดร์ ก็ทำให้เข้าใจได้ว่าแก่นแท้ตรงนี้มีพิเศษไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าความเป็นอาดมันในสิ่งที่มิลชีวิตในคัมภีร์อุปนิษัต และหากเปรียบเทียบกับแนวความคิดของปรัชญาสาขชยะแล้วการอธิบายถึงวิวัฒนาการของประภคติทีกลายเป็นสิ่งต่างๆ แม้สิ่งนั้นจะถูกจำกัดอยู่ด้วยความเป็นสิ่ง ซึ่งทำให้มิลัตตวะไม่ครบ 25 แต่กระนั้นก็ตามความเป็นวัตถุกายภาพแม้จะมีสถานะไม่คงที่ มีความเปลี่ยนแปลง และเสื่อมไปในที่สุด แต่เนื่องจากเบื้องแรกของความเป็นวัตถุกายภาพคือ ประภคติ ซึ่งเป็นสิ่งจริงแท้ทีดำรงอยู่อย่าง

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 67-68.

นิรันดร ความเป็นแก่นบริสุทธิ์บางอย่างในสิ่งข่อมไม่สลายไปพร้อมกับสิ่งซึ่งเป็นวัตถุธาตุ แต่แก่นแท้บริสุทธิ์ในสิ่งกลับคืนไปสู่ประภคิตตามเดิมนั่นเอง

ดังนั้นหากนำอาดมันในสิ่งมีชีวิตกับอาดมันในสิ่งไม่มีชีวิตไปเปรียบเทียบกับสัจจะความจริงแท้ 2 อย่างในโลกตามทัศนะของปรัชญาสาขชยะคือ ปुरुษกับประภคิต. อา.มันในสิ่งมีชีวิตจะเปรียบได้กับปुरुษ ส่วนอาดมันในสิ่งไม่มีชีวิตจะเปรียบได้กับประภคิต

การนำทัศนะเกี่ยวกับประภคิตมาเปรียบเทียบกับอาดมันในสิ่งไม่มีชีวิตในคัมภีร์อุปนิษัตทำให้เกิดความคิดเชื่อมโยงได้ถึงเรื่องของการวิวัฒนาการของประภคิต กล่าวคือ ในปรัชญาสาขชยะสองสิ่งแรกที่วิวัฒนาการมาจากประภคิตคือ หนึ่งมหัตหรือพุทธิ และสองอหังการ มหัตหรือพุทธิและอหังการถือเป็นตัวแปรสำคัญที่เชื่อมโยงอยู่กับมนัสหรือจิตในสิ่งที่มีชีวิตและถือเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ต้องมีอยู่อย่างจำเป็นของสรรพสิ่งในโลกทั้งในสิ่งที่มีชีวิตและในสิ่งที่ไม่มีชีวิต

ในสิ่งไม่มีชีวิตก็ข่อมมีมหัตหรือพุทธิและอหังการไม่ต่างจากสิ่งมีชีวิตทัวๆ ไป เพียงแต่มหัตหรือพุทธิและอหังการในสิ่งที่ไม่มีชีวิตไม่อาจส่งผลกระทบใดๆต่อวัตถุเหล่านั้นได้ เนื่องจากวัตถุเหล่านั้นปราศจากปुरुษที่มีมนัสหรือจิตเป็นองค์ประกอบสำคัญในการรับส่งอารมณ์ความรู้สึกระหว่างกันกับมหัตหรือพุทธิและอหังการ อาจกล่าวได้ว่าความแตกต่างระหว่างสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต คือคัตตวะที่ 25 หรือปुरुษนั่นเอง

ความแตกต่างอีกประการหนึ่งในปรัชญาสาขชยะคือ การตระหนักรู้ถึงอาดมัน (self) หรือตัวตนบริสุทธิ์ ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อความเป็นสิ่งนั้นมีองค์ประกอบของคัตตวะครบทั้ง 25 อย่างคือมีปुरुษเป็นองค์ประกอบสุดท้าย ปुरुษถือเป็นตัวตนบริสุทธิ์ เป็นแกนกลางของสิ่งมีชีวิต เป็นตัวตนสำนึกรู้ถึงความแตกต่างระหว่างตนเองและประภคิต และด้วยการสำนึกรู้เช่นนี้ทำให้ปुरुษเข้าถึงความบริสุทธิ์อันเป็นแก่นบริสุทธิ์ดั้งเดิมของตนเอง และณ.สภาวะนั้นความหลุดพ้นข่อมเกิดขึ้น

ข้อสังเกตเปรียบเทียบระหว่างทัศนะพระเจ้าหรือพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัตกับนักปรัชญาในลัทธิเวทานตะ

ข้อสังเกตเมื่อผู้เขียนทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้จบลงแล้ว พบว่า ทัศนะเกี่ยวกับพระเจ้าหรือพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัต เมื่อเปรียบเทียบกับแนวความคิดในเรื่องเดียวกันนี้กับเจ้าลัทธิคนสำคัญ

ในลัทธิเวทานตะ* (ที่ต่างฝ่ายต่างมีข้อถกเถียงเกี่ยวกับพระเจ้าหรือพรหมันว่ามีลักษณะเป็นเช่นไร นั้น) มีประเด็นที่น่าสนใจและควรนำมาวิเคราะห์ 2 ประเด็น คือ

1. ทศนะพระเจ้าหรือพรหมันของสังกรจารย์ (เจ้าลัทธิไทวตะเวทานตะ)

สังกรจารย์มีทศนะเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้ายกกับมนุษย์และโลกแตกต่างจากทศนะในเรื่องเดียวกันนี้ในคัมภีร์อุปนิษัท แต่ทศนะที่มีความสอดคล้องกันคือทศนะเรื่อง โมกษะ โดยสรุปแล้ว พระเจ้าในทศนะของสังกรจารย์จะอยู่ภายใต้มนทัศน์เอกนิยม (Monism) เนื่องจากพระเจ้าคือความจริงแท้สูงสุดหนึ่งเดียว ในขณะที่สิ่งอื่นและการปรากฏของโลกเป็นเพียงมายาภาพหรือสิ่งไม่จริงแท้

2. ทศนะพระเจ้าหรือพรหมันของรามานุชะ (เจ้าลัทธิวิศิกญาไทวตะ)

พระเจ้าหรือพรหมันตามทศนะของรามานุชะ เมื่อวิเคราะห์แล้วจะอยู่ภายใต้มนทัศน์ Panentheism ซึ่งถือเป็นมนทัศน์ที่ตรงกันกับมนทัศน์พระเจ้าหรือพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัท แต่ความเชื่อปลีกย่อยในหลายประเด็นเกี่ยวกับพระเจ้าของรามานุชะ ทำให้สามารถสรุปได้ว่า พระเจ้าของรามานุชะแม้จะมีทั้งลักษณะความเป็นอูตรภาวะและอัปกันตรภาวะ แต่ความเชื่อในเรื่อง อาตมันหรือชีวาตมันของรามานุชะกลับมีความแตกต่างจากอาตมันในคัมภีร์อุปนิษัทอย่างเห็นได้ชัด ทั้งในเรื่องของคุณลักษณะภายในและในเรื่องของการเชื่อมโยงอาตมันกับพรหมัน ซึ่งทำให้ท้ายที่สุดแล้วการนำประเด็นนี้ไปเชื่อมโยงกับทศนะเรื่อง โมกษะของรามานุชะมีความแตกต่างจากคัมภีร์อุปนิษัทอย่างสิ้นเชิง

* เจ้าลัทธิเวทานตะที่ผู้เขียนจะนำแนวความคิดมาพิจารณาในที่นี้ ได้แก่ สังกรจารย์และรามานุชะ สาเหตุที่ผู้เขียนให้ความสนใจและตั้งข้อสังเกตถึงพระเจ้าในลัทธิเวทานตะ ก็เนื่องจากในปรัชญาอินเดียปรัชญาเวทานตะถือเป็นส่วนท้ายสุดของคัมภีร์พระเวท หรือมีอีกชื่อหนึ่งเรียกว่า อุปนิษัท การเกิดขึ้นของลัทธิเวทานตะไม่ว่าจะเป็นเวทานตะในสมัยแรกหรือในสมัยหลังที่มีการแตกแยกย่อยลงไปอีกหลายสำนัก ต่างก็ได้รับอิทธิพลแนวความคิดหลักๆ จากคัมภีร์อุปนิษัทแทบทั้งสิ้น ดังนั้นการนำประเด็นเรื่องพระเจ้าหรือพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัทมาเปรียบเทียบกับพระเจ้าหรือพรหมันตามทศนะของนักปรัชญา (ผู้มีอิทธิพลต่อกระแสความคิดในสังคมอินเดียปัจจุบัน) ในลัทธิเวทานตะ จะทำให้เรามองเห็นถึงที่มา (ของความเป็นพระเจ้าหรือพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัท) ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงและการผสมผสานทางด้านความคิด (ของนักปรัชญาลัทธิเวทานตะกับความเชื่ออื่นที่ได้รับอิทธิพลมา) อันทำให้การพัฒนาความรู้คือข้อมูลที่ว่า “อุปนิษัทเป็นตอนสุดท้ายของคัมภีร์พระเวท จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เวทานตะ” (อ้างถึงใน สุนทร ฃ รังสี, ปรัชญาอินเดีย ประวัติและลัทธิ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า 27. หรือต่อข้อมูลที่ว่า “ปรัชญาเวทานตะถือกำเนิดหรือมีพื้นฐานมาจากคัมภีร์อุปนิษัท เวทานตะเป็นปรัชญาจีนที่สำคัญที่สุด หรือเป็นความคิดเห็นของคัมภีร์พระเวทและอุปนิษัทขั้นสุดยอด” (อ้างถึงใน ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, ปรัชญาตะวันออก (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2536), หน้า 117. (ซึ่งข้อมูลเหล่านี้เราจะพบได้ในหนังสือปรัชญาอินเดียเบื้องต้นทั่วไป) มีความชัดเจนมากขึ้น

พระเจ้าหรือพรหมันตามทัศนะของสังกรจารย์

พรหมันคือสิ่งบริสุทธิ์ที่มีอยู่จริง มีความรู้สึกและเป็นสุข (อานันตะ) ไม่สามารถบงถึงได้ และปราศจากคุณสมบัติ พรหมันคือสิ่งสมบูรณ์สูงสุดและมีใช้บุคคล ส่วนพระเจ้าที่มีลักษณะเป็นบุคคลมิได้เป็นสิ่งที่สมบูรณ์สูงสุด แต่ความเป็นพระเจ้าในลักษณะนี้ก็มีได้อยู่แยกจากสิ่งสมบูรณ์สูงสุดหรือพรหมัน พระเจ้าที่มีลักษณะเป็นบุคคลคือความสมบูรณ์สูงสุดในโลก (แต่สมบูรณ์น้อยกว่าพรหมัน) พรหมันสร้างโลกแห่งวิญญานและสสารจากพระองค์เอง และพรหมันก็แยกตัวเองออกจากสิ่งเหล่านี้ และกลายเป็นพระเจ้าในลักษณะบุคคล พระเจ้าในที่นี้คือพระศิวะ ภาวะความเป็นโลกมิอาจครอบงำพระองค์ได้ พระองค์เพียงแต่เผชิญหน้ากับสิ่งเหล่านี้ พระองค์เป็นอิสระและอยู่เหนือสิ่งทั้งหลายในโลก ไม่มีวัตถุธาตุนั้นไม่สมบูรณ์ใดร่วมอยู่ในพระองค์ เพราะพระองค์ทรงแยกพระองค์เองออกจากบางสิ่งที่ไม่ใช่พระองค์³⁴

จากที่กล่าวมาข้างต้น พระเจ้ามิได้ทรงอภิปันทรภาพกับสรรพสิ่ง จะเห็นได้ว่าพระเจ้าหรือพรหมันผู้มีระดับความสมบูรณ์สูงสุด เมื่อได้สร้างโลกแห่งวิญญานและสสารแล้ว พรหมันก็แยกตนเองออกจากสิ่งเหล่านี้ การแยกออกของพรหมันหมายถึงพรหมันแยกตนเองออกจากโลกแต่ก็ยังคงมีความสัมพันธ์กับโลก เนื่องจากโลกคือมายาและมายากับพรหมันก็มีอาจที่จะแยกออกจากกันได้

สังกรจารย์ให้คำอธิบายเรื่องมายาว่า มายาคือพลังงาน (sakti) อันลึกลับของพรหมัน พลังงานนี้ถือเป็นส่วนหนึ่งจากความรู้สึกของพรหมัน พลังงานในที่นี้มีคมนและไม่มีความรู้สึกแต่เป็นพลังที่สร้างรูปแบบให้กับโลก พลังงานนี้มีอยู่อย่างไม่มีที่สิ้นสุดและแม้ว่าพลังงานนี้จะเป็นส่วนหนึ่งของพรหมันแต่กระบวนการการดำเนินไปของมายาก็มิได้ทำให้ความสมบูรณ์ของพรหมันแปรเปลี่ยนไป พรหมันมิได้เปลี่ยนแปลงไปตามพลังงานนี้ และมีได้รับผลกระทบใดๆ ต่อกระบวนการการสร้างโลก³⁵

มายาเป็นอำนาจที่อนุสัยอยู่ในพรหมัน หรือพูดอีกในหนึ่งว่าเป็นอำนาจ (sakti) ของพรหมันที่ต้องขึ้นอยู่กับพรหมันอย่างแยกไม่ออก มายาไม่มีความแตกต่างจากพรหมัน ความสัมพันธ์ระหว่างมายากับพรหมันเป็นความสัมพันธ์ที่มีลักษณะพิเศษ คือ ไม่ใช่ความสัมพันธ์ของสิ่งที่เหมือนกันหรือของสิ่งที่ต่างกัน หรือของสิ่งที่ทั้งเหมือนกันและแตกต่างกัน มายาทำหน้าที่เป็นสื่อกลางแห่งการปรากฏของพรหมันเป็นโลกแห่งพหุภาพ ความสัมพันธ์ระหว่างมายากับพรหมันเรียกว่า

³⁴ P.T. RAJU, *The Philosophical Traditions of India*. (London: George Allen & Unwin Ltd., 1971), p. 178.

³⁵ *Ibid*, p.178-179.

คาทาคมยา มาขามีหน้าที่สองอย่าง คือ ในแง่ลบมันทำหน้าที่ปกปิดหรือซ่อนเร้นสภาพหรือสิ่งจริงแท้โดยปรากฏเป็นประจักษ์มันกำบังสิ่งจริงแท้ไว้ ในแง่บวกมันฉายโลกแห่งพหุภาพให้ปรากฏขึ้นจากพรหมัน มันเป็นสิ่งที่ไม่เพียงแต่ทำให้เกิดความไม่รู้เท่านั้น แต่ยังทำให้เกิดความรู้ผิดอีกด้วย³⁶

จากความคิดของสังกกราจารย์ที่พยายามแยกพรหมันออกจากโลกและพรหมันมิได้รับผลกระทบใดๆ ต่อพลังงานศักดิ์ ซึ่งถือเป็นพลังลึกลับที่เรียกว่ามาขา ทำให้พรหมันมีลักษณะอยู่เหนือโลก (อยู่นอกโลกแห่งปรากฏการณ์ที่ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นมาขา) ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างพรหมันหรือพระเจ้าอันสมบูรณ์สูงสุด ในแง่หนึ่งมิได้มีปฏิสัมพันธ์โดยตรงต่อโลก ถึงแม้ว่าการมีอยู่ของโลกจะเกิดขึ้นจากอำนาจของมาขาซึ่งถือเป็นพลังลึกลับส่วนหนึ่งของพรหมัน แต่เนื่องจากพรหมันเป็นผู้ควบคุมอำนาจนี้อีกทีหนึ่งและอำนาจลึกลับนี้สำหรับพรหมันแล้วก็เป็นสิ่งไม่จริงแท้ ดังนั้นทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่ภายใต้อำนาจมาขาจึงเป็นสิ่งไม่จริงแท้

แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ในปรัชญาอโฑวตะเวทานตะของสังกกราจารย์ สังกกราจารย์ไม่ถือว่าโลกเป็นสิ่งที่ไม่จริงแท้โดยสิ้นเชิง เวลาเขาพูดว่าโลกเป็นสิ่งที่ไม่จริงแท้ เขาต้องการเพียงเน้นให้เห็นว่า โลกไม่ใช่สิ่งที่จริงแท้อันคิมะที่มัน ไม่ใช่สิ่งจริงแท้อันคิมะก็เพราะมันเป็นเพียงสิ่งที่ปรากฏให้เห็นว่ามีอยู่ หรือเพียงปรากฏว่ามีอยู่โดยที่มันไม่ได้มีอยู่จริงๆ และจะเลื่อนหายไปทันทีที่ความรู้อันถูกต้องเกิดขึ้น แต่ตราบใดที่เราซึ่งอยู่ในโลกนี้เราจะถือว่าโลกเป็นสิ่งที่ไม่จริงแท้ไม่ได้ เพราะมันปรากฏให้เราเห็นว่ามีอยู่จริงๆ ตลอดเวลา สังกกราจารย์มีทัศนะว่าโลกแห่งประสบการณ์ แม้ว่าโดยความแท้จริงจะเป็นเพียงปรากฏการณ์ แต่ก็มีสภาพของความแท้จริงอยู่บ้างเหมือนกัน เขากล่าวว่า “ไม่มีปรากฏการณ์อย่างใดที่จะต่ำจนเกินไปจนสิ่งสมบูรณ์ไม่อาจรวมเข้ามาอยู่ด้วยกันได้” เพราะฉะนั้นปรากฏการณ์ทุกอย่างจึงมีสภาพของสิ่งจริงแท้เจือปนอยู่บ้าง³⁷

สังกกราจารย์แบ่งประเภทของภาวะการมีอยู่ (being) ออกเป็น 4 ประเภทคือ

1. ภาวะสัจจะสมบูรณ์สูงสุด (Ultimate Being) หมายถึงพรหมัน
2. ภาวะแห่งความเป็นจริงเชิงประสบการณ์ (Pragmatic or empirical Being) หมายถึงโลกและมนุษย์
3. ภาวะแห่งปรากฏการณ์ (The apparent Being) หมายถึงภาพลวงตา ภาพหลอนและความฝัน
4. ภาวะไม่สำคัญหรือปราศจากความหมาย (insignificant Being) หมายถึงสิ่งที่ไม่สามารถมีประสบการณ์ได้ วัตถุแห่งจินตนาการ หรือบางสิ่งที่ขัดแย้งในตัวเองหรือไม่มีความ

³⁶ สุนทร ณ ริงสี, ปรัชญาอินเดียน ประวัติและลัทธิ, หน้า 312-313.

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 321.

เป็นไปได้ เช่น เราสามารถจินตนาการถึงดอกบัวบนท้องฟ้าได้ แต่ไม่มีใครที่จะมีประสบการณ์เห็นดอกบัวบนท้องฟ้าได้ หรือประโยคที่มีความขัดแย้งอยู่ในตัวเอง เช่น ลูกชายของหญิงที่เป็นหมัน (ภาวะไม่มีบุตร) เป็นต้น³⁸

การแบ่งประเภทของภาวะการมีอยู่ของสังคราจารย์ มนุษย์จะอยู่ในข้อที่สอง คือภาวะแห่งความเป็นจริงเชิงประสบการณ์ ภาวะนี้เชื่อมโยงอยู่กับการกระทำ (action) ของมนุษย์ อันจะมีผลเชื่อมโยงไปสู่เรื่องของกรรม สำหรับสังคราจารย์ กรรมจะเชื่อมโยงอยู่กับชีวะ* (jiva) แต่ทศนะของสังคราจารย์ ชีวะแตกต่างจากอาดมันโดยสิ้นเชิง เพราะชีวะคือวิญญาณแห่งความคิด-ชั่ว อันเป็นไปตาม (ความประพฤติ) ของแต่ละบุคคล ความพึงพอใจและความเจ็บปวดถือเป็นประสบการณ์ของชีวะ ในขณะที่อาดมันเป็นเพียงผู้ดูประสบการณ์นี้ของชีวะ อาดมันไม่ใช่ทั้งผู้รู้และผู้กระทำ และไม่ใช่อำนาจที่สร้างหน้าตาและการรู้สึกตัวของชีวะ อาดมันเป็นผู้ดู และหากร่างกายปราศจากอาดมัน การรู้สึกตัวและการมีอยู่ของชีวะก็มีอาจที่จะเกิดขึ้นได้³⁹

อาดมันมีความรู้สึกสัมผัสปะจัญญะได้แม้ในเวลาที่ไม่มียัตถุรับรู้⁴⁰ สำหรับสังคราจารย์ อาดมันไม่ใช่การรับรู้ถึงการมีอยู่ของเราหรือ I-consciousness เพราะการรู้ถึง I-consciousness คือการรู้ของอัตตาที่ถือเป็นส่วนหนึ่งของชีวะ⁴¹

นอกจากนี้สังคราจารย์ยังปฏิเสธการกระทำของอาดมัน ตั้งแต่ธรรมชาติของการกระทำ ไม่ใช่สิ่งที่นิรันดร กิจกรรมหรือการกระทำทุกอย่างสามารถคาดคะเนได้ถึงการมีประสาทสัมผัสและการตระหนักรู้ สิ่งเหล่านี้เป็นรูปแบบของความเจ็บปวด การเคลื่อนไหวและความปรารถนา แต่โดยธรรมชาติของอาดมัน อาดมันปราศจากผู้กระทำ⁴² เขากล่าวว่า “อาดมันไม่อาจเป็นที่ตั้งของกรรม (action) ใดๆ เพราะกรรมนั้นไม่อาจจะเป็นสิ่งที่มีอยู่ได้โดยไม่ทำให้สิ่งที่มันอาศัยอยู่เปลี่ยนแปลง”

สังคราจารย์ถือว่าอาดมันคือความจริงที่ปรากฏอยู่ในที่ทุกหนทุกแห่ง เป็นตัวตนของสรรพสิ่ง อาดมันมีลักษณะเป็นเอก สากล (universal) และอนันต์ (infinite) อาดมันไม่ใช่สิ่งหนึ่งตาม

³⁸ P.T. RAJU, *The Philosophical Traditions of India*, p. 181.

* ชีวะตามทศนะของสังคราจารย์ดำรงอยู่ใน 3 ภาวะหรือ 3 ชั้นของร่างกาย คือ 1. ร่างกายที่เปี่ยมไปด้วยสัมผัสปะจัญญะและความรู้สึกตัว 2. ร่างกายในความฝันและ 3. ร่างกายในชั้นหลับสนิท ลัทธิเวทานตะเชื่อว่าชีวะเป็นสาเหตุที่นำร่างกายของมนุษย์ไปสู่ในชั้นต่างๆข้างต้น (อ้างถึงใน P.T. RAJU, *The Philosophical Traditions of India*. (George Allen & Unwin Ltd: London, 1971), p. 182.

³⁹ Ibid, p. 182.

⁴⁰ Radhakrishnan, *Indian Philosophy*, Vii (New York: Humanities press, 1966), p. 482.

⁴¹ P.T. RAJU, *The Philosophical Traditions of India*, p. 182.

⁴² Radhakrishnan, *Indian Philosophy*, p. 483.

ความรู้สึกทั่วไปของเราที่อาจใช้คำพูดอธิบายลักษณะได้ ทั้งไม่ใช่เป็นวัตถุแห่งการรับรู้ของเราที่สามารถรู้ได้โดยวิธีธรรมคาสามัญ อาตมันเป็นสิ่งที่เราจะใช้สัญลักษณ์เฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งมาอธิบายไม่ได้ เราพูดไม่ได้ว่าอาตมันมีกิริยาอาการอย่างนั้นอย่างนี้ เพราะอาตมันเป็นสิ่งที่ไม่ปราศจากกิริยา เพราะฉะนั้นจึงไม่มีวิธีใดที่ใช้อธิบายให้เห็นถึงสภาพที่แท้จริงของอาตมันได้⁴³

ทัศนะเรื่องอาตมันของสังกรจารย์เมื่อเปรียบเทียบกับทัศนะในเรื่องเดียวกันในคัมภีร์อุปนิษัต ถูว่ามีคุณสมบัติคล่องกันในประเด็นที่อาตมันไม่ใช่ผู้กระทำและไม่ได้รับผลกระทบใดๆ จากกรรมดี-ชั่ว

ในไมตรายณีอุปนิษัต บทที่ 2 ข้อที่ 7 มีคำกล่าวถึงในเรื่องนี้ว่า

อาตมันท่องเที่ยวไปในร่างกายแต่ละร่างกาย ดูเหมือนว่าเขาไม่ได้ถูกรอบงำด้วยผลกรรมที่มีทั้งสว่างและมีมืด (ทั้งดีและชั่ว) เนื่องจากมีสภาพไม่ปรากฏ เนื่องจากมีความสุขละเอียดอ่อน เนื่องจากความที่ไม่สามารถจะมองเห็นได้ เนื่องจากความที่ไม่สามารถจับต้องได้และเนื่องจากความที่ไม่พัวพันข้องเกี่ยวกับโลกียธรรม เขาจึงมีสภาพปรากฏ (ที่ดูเหมือนว่า) ท่องเที่ยวไป (ในวิภวสสารในร่างกายต่างๆ) ไม่อยู่นิ่งอยู่กับที่ เป็นผู้สร้าง (ความเป็นปัจเจกบุคคล ผู้กระทำทั้งกรรมดีและชั่ว โดยอาศัยอินทรีย์ทั้งหลาย) โดย (จิตหรืออาตมัน) มิได้เป็นผู้กระทำ (กรรม) เลย จริงๆ แล้วเขาผู้นี้ (อาตมัน) บริสุทธิ์ มั่นคงและไม่หวั่นไหวไม่แปรเปลี่ยนมัวหมอง หนักแน่น ปราศจากกามตัณหา ดำรงอยู่เหมือนเป็นผู้ชม (ละครชีวิตของแต่ละคน) และดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง เป็นผู้เสวยกุศลกรรม ปกปิดตนเองไว้ด้วยผ้าคลุม (คือประภฤติ) อันประกอบด้วยคุณ (ทั้ง 3 คือตมัส รัชสและ สัตตวะ เขามีสภาพปรากฏดังนี้ เขามีสภาพปรากฏดังนี้จริงๆ⁴⁴

นอกจากนี้ในฉานโทคยะอุปนิษัตยังอธิบายถึงธรรมชาติของอาตมันว่า

⁴³ สุทธร ณ รังสี, *ปรัชญาอินเดีย ประวัติและลัทธิ*, หน้า 294-295.

⁴⁴ *วรลักษณ์ ทัพบรรจง, คัมภีร์ปัญจเวทานตะ (ม.ป.พ., 2546),* หน้า 145-146.

ผู้ใดเข้าถึงอามันบริสุทธิ ผู้นั้นจะเป็นอิสระจากบาป เป็นอิสระจากอายุไข เป็นอิสระจากความตายและความเศร้าโศก เป็นอิสระจากความหิวกระหาย เป็นผู้ที่ไม่ปราศจากความต้องการใดๆ และเป็นผู้ไม่จินตนาการถึงสิ่งใด⁴⁵

ภาวะของความอิสระจากสิ่งทั้งหลายที่กล่าวมาข้างต้นคือความเป็นธรรมชาติเนื้อแท้ของอาดมัน ธรรมชาติของอาดมันในคัมภีร์อุปนิษทจึงเป็นสิ่งที่บริสุทธิ์ ปราศจากการกระทำ

ในประเด็นเรื่อง โมกษะหรือการหลุดพ้น ศังกราจารย์เชื่อว่ามนุษย์สามารถตระหนักรู้ถึงแก่นอันเป็นสากลภายในตนเองได้โดยผ่านจริยธรรมในการดำเนินชีวิตและการกระทำที่ถูกต้อง มนุษย์ควรมุ่งสู่ความรู้อันสูงสุด คือการตระหนักถึงพรหมัน โดยการตระหนักถึงอาดมันภายในตนเอง หรือเรียกว่าการตระหนักรู้ภายในตนเอง (self-realization)⁴⁶

ศังกราจารย์กล่าวว่า ธรรมชาติแห่งโมกษะมีสภาพเป็นอย่างเดียวกับพรหมัน ซึ่งเป็นสภาพที่ไม่อาจใช้คำพูดบรรยายให้ถูกต้องได้ว่าเป็นอย่างไร ชีวามันที่หลุดพ้นแล้วกับพรหมันถือเป็นสิ่งเดียวกัน ในสถานะแห่งความหลุดพ้น ไม่มีทั้งผู้รู้และสิ่งที่ถูกรู้ ไม่มีทั้งชีวามันและโลก เพราะฉะนั้นปัญหาเรื่องการสร้างโลกและสิ่งต่างๆจึงไม่มี⁴⁷

(ณ. ภาวะหลุดพ้น) ความอิสระถือเป็นองค์ประกอบหนึ่งภายใต้ภาวะความเป็นวิญญูณแห่งจักรวาลหรือพรหมัน ภาวะแห่งโมกษะไม่ใช่อื่นใดนอกไปจากการมีธรรมชาติอยู่อย่างถาวร และไม่แยกออกจากพรหมัน⁴⁸

จะเห็นได้ว่า ในภาวะแห่งการหลุดพ้นหรือโมกษะตามทัศนะของศังกราจารย์ ผู้ที่สามารถตระหนักรู้ถึงอาดมันบริสุทธิภายในตนเอง (self-realization) จะไม่เห็นความแตกต่างระหว่างตนเอง (อาดมันบริสุทธิ) กับพรหมัน กล่าวคือ ณ ขณะนั้น ธรรมชาติของอาดมันและพรหมันเป็นหนึ่งเดียวกัน อาดมันและพรหมันจึงถือเป็นสิ่งเดียวกันและไม่แยกออกจากกัน ในภาวะแห่งการหลุดพ้น

พระเจ้าหรือพรหมันตามทัศนะของรามานูชะ

รามานูชะมีทัศนะแตกต่างจากศังกราจารย์ในหลายประเด็นเกี่ยวกับพระเจ้าหรือพรหมัน ในประเด็นแรกที่มีความแตกต่างค่อนข้างชัดเจนคือ รามานูชะไม่แยกความแตกต่างระหว่างพรหมัน

⁴⁵ S.Radhakrishnan (eds.), *The Principal Upaniṣads* (New York: Oxford university press, 1989), p.74.

⁴⁶ P.T. RAJU, *The Philosophical Traditions of India*, p. 187.

⁴⁷ สุนทร ณ รังสี, *ปรัชญาอินเดีย ประวัติและลัทธิ*, หน้า 342-343.

⁴⁸ Radhakrishnan, *Indian Philosophy*, p. 640.

กับพระเจ้าในลักษณะบุคคล พรหมันที่มีความสมบูรณ์สูงสุดคือพระเจ้าผู้มีคุณสมบัติหรือลักษณะแห่งความเป็นบุคคลอยู่ การมีคุณสมบัติในทางที่ดีทำให้พรหมันตามทัศนะของสังกรจารย์สามารถบ่งถึงได้⁴⁹

รามานูชะให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างโลกกับพระเจ้า และได้แย้ง (สังกรจารย์) ว่าพระเจ้าคือความจริงแท้ที่ไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งใด ในขณะที่วิญญาณ (soul) หรือชีวาตมันก็คือสิ่งแท้จริงเช่นกัน รามานูชะมีทัศนะว่าสสารในโลกและวิญญาณปัจเจกเป็นสิ่งที่ปรากฏและดำรงอยู่ในโลก แม้ทั้งสองสิ่งนี้จะมีความแตกต่างจากพรหมัน เพราะพรหมันมีความเป็นอมตะและเป็นอิสระจากความไม่สมบูรณ์ทั้งหลาย แต่สสารปราศจากความรู้สึก ส่วนวิญญาณปัจเจก (ที่ยังไม่หลุดพ้น) ก็ยังมีความไม่รู้และมีความทรมานปะปนอยู่ รูปของสสารและวิญญาณปัจเจกไม่ถึงว่ามีความเป็นเอกภาพ เพราะสสารและวิญญาณหรือชีวาตมันเหล่านี้มีอยู่ในฐานะเป็นร่างกายของพรหมัน * การดำรงอยู่ของสสารและชีวาตมัน (วิญญาณ) ขึ้นอยู่กับพลังยิ่งใหญ่ (พรหมัน) ที่ควบคุมสิ่งเหล่านี้อยู่อีกทีหนึ่ง นอกเหนือไปจากพรหมันย่อมไม่มีสิ่งใดดำรงอยู่ แนวคิดของรามานูชะดังกล่าวคือ อทวิภาวะ (non-dualism) ที่มีคุณสมบัติบางอย่าง (qualification) (viśeṣa) ซึ่งถือเป็นการยอมรับความหลากหลาย ตั้งแต่การที่พรหมันดำรงอยู่ (subsists) ในรูปแบบที่หลากหลายของชีวาตมันและสสาร ดังนั้นแนวคิดนี้ของรามานูชะจึงเรียกว่า วิศิษฏาโทวตะ (Viśiṣṭādvaita) หรือ อทวิภาวะแบบมีเงื่อนไข (คือมีคุณสมบัติบางประการ) ** (qualified non-dualism)⁵⁰

การสร้างตามทัศนะของรามานูชะ คือการเปลี่ยนแปลงของธาตุละเอียดไปสู่ธาตุหยาบ และในที่สุดก็จะกลับคืนสู่ภาวะแห่งการสลาย ทำให้ธาตุหยาบกลับคืนสู่ธาตุละเอียดอีกครั้งหนึ่ง รามานูชะกล่าวว่า ร่างกายมีความแตกต่างจากอาตมัน และดำรงอยู่ตามลักษณะของความเป็นร่างกายนั้น

⁴⁹ P.T. RAJU, *The Philosophical Traditions of India*, p. 188.

* ตามทัศนะของรามานูชะ พรหมันคือพระเป็นเจ้าที่มีตัวตนซึ่งมีบรรดาชีวาตมันและสสารประกอบขึ้นเป็นร่างกายของพระองค์ (อ้างถึงใน สุนทร ฌ รังสี, *ปรัชญาอินเดีย ประวัติและลัทธิ* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า 351.

** การมีคุณสมบัติบางประการในที่นี้รามานูชะหมายถึงคุณสมบัติที่สมบูรณ์ เป็นนิรันดร รามานูชะกล่าวว่า ที่คัมภีร์อุปนิษัทกล่าวว่า “พรหมันเป็นสิ่งที่ไม่มีคุณสมบัติ” นั้น อุปนิษัทต้องการที่จะให้เข้าใจเพียงว่าพรหมันเป็นสิ่งที่ปราศจากคุณสมบัติที่ไม่ดีเท่านั้น หากให้ได้เข้าใจว่าพรหมันเป็นสิ่งที่ไร้คุณสมบัติไม่ โดยสภาพที่เป็นจริงพรหมันเป็นที่อาศัยอยู่แห่งคุณสมบัติที่ดีทั้งปวงและพร้อมมูลด้วยความสมบูรณ์ทุกประการ (อ้างถึงใน สุนทร ฌ รังสี, *ปรัชญาอินเดีย ประวัติและลัทธิ* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า 351.

⁵⁰ Radhakrishnan, *Indian Philosophy*, p. 660-661.

อาดมันกับวัตถุธาตุ สองสิ่งนี้ดำรงอยู่ในสองสภาวะ คือธาตุละเอียด (อาดมัน) และธาตุนหยาบ (วัตถุธาตุ) แต่ทั้งสองสิ่งนี้ก็ถือเป็นความแท้จริงสองอย่างที่เป็นอิสระแยกจากกัน⁵¹

เนื่องจากรามานูษะปฏิเสธเรื่องมาษาของสังกรจารย์อย่างสิ้นเชิง ทำให้โลกในทัศนะของรามานูษะเป็นโลกที่มีอยู่จริงและถือเป็นส่วนหนึ่งของพรหมัน โลกคือการรวมตัวกันของประกฤติ* หรือสสารที่ปราศจากความรู้สึกลับ

และในประเด็นที่ทัศนะของรามานูษะมีความแตกต่างอย่างมากเมื่อเปรียบเทียบกับสังกรจารย์และคัมภีร์อุปนิษัต คือทัศนะเรื่องอาดมัน รามานูษะให้ทัศนะในเรื่องนี้ว่า อาดมันเป็นสิ่งที่

⁵¹ P.T. RAJU, *The Philosophical Traditions of India*, p. 188-189.

* ตามทัศนะของรามานูษะ สสารได้แก่สิ่งที่ไม่มีจิตหรือปราศจากความรู้สึกลับนึกคิด สสารแบ่งออกเป็น 3 ชนิดด้วยกันคือ 1. ประกฤติหรือมิศรสัตตวะ 2. นิตยวิภูติหรือสุทฐสัตตวะ 3. กาละหรือสัตตวะศุนยะ ประกฤติได้แก่สสารธรรมดาทั่วไปที่ประกอบขึ้นเป็นโลกและสิ่งต่างๆในโลก สสารประเภทนี้ไม่คงที่ เปลี่ยนแปรอยู่เรื่อยไปประกอบขึ้นด้วยคุณะ 3 ประการคือ สัตตวะ รัชส และคัมส ร่างกายของพระเป็นเจ้านอกจากจะประกอบขึ้นด้วยชีวาตมันที่มีจำนวนไม่จำกัดแล้วยังประกอบขึ้นด้วยสสารที่เรียกว่าประกฤติด้วย ลำดับแห่งวิวัฒนาการของโลกตามทัศนะของรามานูษะเป็นเช่นเดียวกับที่กล่าวไว้ในปรัชญาสาขขยะ แต่มีข้อแตกต่างที่น่าสังเกตระหว่างประกฤติของสาขขยะ กับประกฤติของรามานูษะอยู่ประการหนึ่งคือ ในปรัชญาสาขขยะ สัตตวะ รัชส และคัมสเป็นส่วนผสมของประกฤติ คุณทั้งสามอย่างนี้ก็มีคุณสมบัติเป็นของตนเอง แต่ในปรัชญาของรามานูษะ สัตตวะ รัชส และคัมสเป็นเพียงคุณสมบัติของประกฤติเท่านั้น ในปรัชญาสาขขยะคุณทั้ง 3 อย่างจะไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ต้องอยู่รวมกันตลอดกาล แต่ในปรัชญาของรามานูษะสสารที่มีชื่อว่านิตยวิภูติประกอบขึ้นด้วยสัตตวะล้วนๆ ไม่มีอีกสองอย่าง คือรัชสและคัมสอยู่เลย อนึ่ง ตามทัศนะของสาขขยะประกฤติเป็นสิ่งที่ไร้ขอบเขตจำกัด แต่ตามทัศนะของรามานูษะประกฤติถูกจำกัดอยู่ด้วยนิตยวิภูติ ในปรัชญาสาขขยะประกฤติดำรงอยู่อย่างอิสระไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งใด แต่ประกฤติของรามานูษะต้องขึ้นอยู่กับพระเป็นเจ้าและไม่สามารถจะแยกออกจากพระเป็นเจ้าได้ เพราะมันเป็นร่างกายหรือคุณลักษณะของพระเป็นเจ้า นอกจากนี้ประกฤติยังมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ลีลาวิภูติ ที่ถูกเรียกอย่างนี้ก็เพราะการสร้างโลกและสิ่งต่างๆนั้นเป็นเกมกีฬาของพระเป็นเจ้า

สสารชนิดที่สองที่เรียกว่า นิตยวิภูติ หรือ สุทฐสัตตวะ นั้นประกอบขึ้นด้วยสัตตวะล้วนๆ โลกในอุดมคติและร่างกายของพระเป็นเจ้าตลอดจนชีวาตมันที่หลุดพ้นแล้วประกอบขึ้นด้วยสสารประเภทนี้ซึ่งไม่มีการเปลี่ยนแปลง

สสารชนิดที่สาม คือกาละ ซึ่งได้แก่เวลา กาละหรือเวลานี้ในปรัชญาของรามานูษะถือว่าเป็นสสารประเภทหนึ่ง ส่วนอวกาศนั้นเป็นอย่างเดียวกับอากาศซึ่งเป็นสิ่งที่พัฒนาออกมาจากประกฤติอย่างหนึ่ง (อ้างถึงใน *ศุนทรณ รังสี, ปรัชญาอินเดีย ประวัติและลัทธิ* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า 365-366.

แตกต่างจากพรหมัน เนื่องจากอาตมันหรือชีวาตมันมีองค์ประกอบเป็นเพียงแค่ร่างกายของเป็นพระเจ้า อาตมันมีขนาดเท่าอะตอม แต่มีความสำนึกรู้และเป็นนิรันดร⁵²

สังกรจารย์อธิบายว่าอาตมันไม่ใช่การตระหนักรู้ถึงตัวตน (I-consciousness) เพราะสิ่งที่ตระหนักรู้ตรงนี้คือตัวอิตตา (ego) ในขณะที่รามานูชะพยายามอธิบายว่าอาตมันตามทัศนะของเขาคือการตระหนักรู้ถึงตัวตน (I-consciousness) แต่การตระหนักรู้ถึงตัวตนตรงนี้ไม่ใช่อิตตา การตระหนักรู้ถึงตัวตนในลักษณะของสิ่งเฉพาะ เช่น หญิง ชาย ลูก การตระหนักรู้ในลักษณะนี้ต่างหากที่เกี่ยวข้องกับตัวอิตตา แต่การตระหนักรู้ถึงตัวตน (I-consciousness) ที่หมายถึงอาตมันถือเป็นการตระหนักรู้ที่บริสุทธิ์ (เพราะปราศจากรูปแบบของการตระหนักถึงสิ่งเฉพาะใดๆ)⁵³

นอกจากนี้ตามทัศนะของรามานูชะอาตมันยังเป็นทั้งผู้รู้และผู้กระทำ อีกทั้งยังเป็นผู้รับผลของการกระทำนั้น เขากล่าวว่าการที่อาตมันเป็นผู้รู้ในสิ่งนั้นมีความแตกต่างจากการรู้ของอิตตา (ego) การเป็นผู้กระทำและมีการกระทำเกิดขึ้นก็มีความแตกต่างจากรูปแบบการกระทำของอิตตา การตระหนักรู้ถึงตัวตนในที่นี้ถือเป็นการแสดงออกของการรู้และการกระทำ⁵⁴

และในประเด็นสุดท้ายคือเรื่องของอาการหลุดพ้น (โมกษะ) ในขณะที่สังกรจารย์ให้ความสำคัญสูงสุดกับหนทางแห่งความรู้ที่ถูกต้อง รามานูชะกลับให้ความสำคัญกับหนทางแห่งการอุทิศตน รามานูชะเน้นเรื่องของสมาธิและการกระทำในเชิงคุณธรรมให้บริสุทธิ์และอยู่เหนือความเห็นแก่ตัว⁵⁵

ตามทัศนะของรามานูชะ โมกษะหรือการหลุดพ้นไม่ได้หมายถึงการที่ชีวาตมันเข้ามารวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสิ่งสมบูรณ์ แต่หมายถึงการรู้แจ้งของชีวาตมันเกี่ยวกับสภาพอันแท้จริงของตนว่า เป็นส่วนประกอบแห่งร่างกายของพระเป็นเจ้า ความรู้แจ้งดังกล่าวก่อให้เกิดผลสองประการคือการทำลายอำนาจของกรรมให้หมดสิ้นไปโดยสิ้นเชิง และทำให้ได้รับพระมหากรุณาจากพระเป็นเจ้าซึ่งพระองค์จะทรงบันดาลให้สมาธิที่ปฏิบัติอยู่แปรเปลี่ยนเป็นความรู้แจ้งเกี่ยวกับพระเป็นเจ้าอีกทีหนึ่ง รามานูชะกล่าวว่า ตรายใดที่อำนาจของกรรมยังมีอยู่ ชีวาตมันก็ยังไม่อาจทำ ความบริสุทธิ์ในภายในให้เกิดขึ้นได้ครบนั้น และหากปราศจากพระมหากรุณาช่วยเหลือของพระเป็นเจ้าชีวาตมันก็ไม่มีทางที่จะบรรลุโมกษะได้ เพราะสมาธิที่บำเพ็ญจะไม่สามารถเปลี่ยนแปลง

⁵² P.T. RAJU, *The Philosophical Traditions of India*, p. 191.

⁵³ Ibid, p. 192.

⁵⁴ Ibid, p. 192.

⁵⁵ Ibid, p. 196.

เป็นความรู้แจ้งขึ้นมาได้โดยลำพังตนเอง เมื่อความรู้แจ้งไม่มี โภคะก็ไม่เกิดขึ้น เพราะฉะนั้น พระมหากษัตริย์ช่วยเหลือของพระเป็นเจ้าจึงมีบทบาทสำคัญที่สุดในการบรรลุ โภคะของชีวิตมัน^{๕๖}

รามานูชะกล่าวว่าชีวิตมันที่หลุดพ้นแล้วแม้จะมีลักษณะคล้ายกับพระเป็นเจ้าก็จริง แต่ก็แตกต่างจากพระองค์ในลักษณะสำคัญ 2 ประการ คือ

ประการแรก ชีวิตมันมีลักษณะเป็นปรมาณู (atomic) และเป็นสิ่งจำกัด (finite) ส่วนพระเป็นเจ้าเป็นสิ่งที่ไม่จำกัด (infinite) ชีวิตมันเป็นคุณลักษณะและเป็นร่างกายของพระเป็นเจ้า ส่วนพระเป็นเจ้าทรงดำรงอยู่ในฐานะแห่งวิญญาณของชีวิตมันทั้งปวง

ประการที่สอง พระเป็นเจ้าทรงมีอำนาจในการควบคุมสรรพสิ่งบรรดาที่มีอยู่ทั้งหมด และทรงมีอำนาจยิ่งใหญ่ในฐานะผู้สร้างผู้พิทักษ์และผู้ทำลายโลก ส่วนชีวิตมันไม่มีอำนาจยิ่งใหญ่ ดังกล่าวมานี้

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่ารามานูชะมีทัศนะในเรื่องอาดมันและเรื่อง โภคะแตกต่างจากสังคราจารย์และคัมภีร์อุปนิษัตอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากรามานูชะมีทัศนะว่าอาดมันหรือชีวิตมันถือเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของร่างกายของพระเป็นเจ้า ดังนั้นจุดสูงสุดในการตระหนักรู้ถึงความแท้จริงของอาดมันภายใน จึงเป็นเพียงการตระหนักรู้ว่าตนเองมีฐานะเป็นเพียงร่างกายของพระเป็นเจ้าเท่านั้น ซึ่งทำให้ท้ายที่สุดแล้วอาดมันหรือชีวิตมันไม่สามารถที่จะเข้าร่วมเป็นหนึ่งเดียวกับพระเป็นเจ้าในลักษณะของการมีเอกภาพร่วมกันได้

และจากข้อแตกต่างสองประการข้างต้นระหว่างชีวิตมันที่หลุดพ้นแล้วกับพรหมันหรือพระเจ้า ทำให้เรามองเห็นแนวความคิดที่ชัดเจนของรามานูชะว่า รามานูชะปฏิเสธความเหมือนกันของธรรมชาติเนื้อแท้ระหว่างอาดมันกับพรหมัน เมื่อธรรมชาติเนื้อแท้ของอาดมันและพรหมันมีความแตกต่างกัน จึงไม่มีภาวะการมีส่วนร่วมในลักษณะเป็นเอกภาพเกิดขึ้น พรหมันตามทัศนะของรามานูชะจึงเป็นสิ่งที่มีความสูงส่ง เป็นทั้งผู้ควบคุมและอยู่เหนืออาดมันหรือชีวิตมันตลอดกาล ซึ่งทัศนะดังกล่าวแตกต่างจากสังคราจารย์และคัมภีร์อุปนิษัต เพราะสำหรับสังคราจารย์และหลักคำสอนในคัมภีร์อุปนิษัต ธรรมชาติเนื้อแท้ของอาดมันกับธรรมชาติเนื้อแท้ของพรหมันเป็นสิ่งที่เดียวกัน มีลักษณะเหมือนกัน และเมื่อใดที่มนุษย์ผู้นั้นตระหนักรู้ถึงอาดมันบริสุทธิ์ภายในตนเอง อาดมันบริสุทธิ์ก็จะรวมเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติของพรหมัน ไม่มีความแตกต่างระหว่างอาดมันที่หลุดพ้นแล้วกับพรหมัน ความเป็นเอกภาพจึงเกิดขึ้นในสภาวะที่อาดมันหลุดพ้น

ในฐะอุปนิษัต บทที่ 2 ตอนที่ 1 ข้อที่ 5 กล่าวว่า

^{๕๖} สุนทร ฌ รังสี, *ปรัชญาอินเดีย ประวัติและลัทธิ*, หน้า 379-380.

ผู้ใดรู้ถึงอาตมัน (self) ผู้ซึ่งมีประสบการณ์รับรู้ถึงการอาศัยอยู่ (ในที่
เร้นลับของหัวใจ) และเป็นเสมือนพระเจ้าผู้ซึ่งอยู่เหนืออดีตและอนาคต (ผู้ใดรู้ใน
สิ่งนี้ เขาข่อมไม่ยากที่จะอยู่ไกลจากพระองค์ **สิ่งนี้ (อาตมัน) แท้จริงแล้วก็คือ
พระเจ้า (พรหมัน)**⁵⁷

ในกฎะอุปนิษัท บทที่ 2 ตอนที่ 2 ข้อที่ 4 กล่าวว่า

เมื่ออาตมันซึ่งอาศัยอยู่ในร่างกาย หลุดลอยเป็นอิสระออกจากร่างกาย
แล้ว สิ่งใดเล่าจะยังคงเหลืออยู่ **แท้จริงแล้วสิ่งนี้ (อาตมัน) ก็คือสิ่งนั้น (พรหมัน)**⁵⁸

ในมณฑกะอุปนิษัท บทที่ 3 ตอนที่ 2 ข้อที่ 9 กล่าวว่า

**แท้จริงแล้วเขาผู้รู้แจ้งในองค์สมบุรณ์พรหมัน ย่อมกลายเป็นหนึ่งเดียวกับ
พรหมัน** ในตระกูลของเขาข่อมไม่มีผู้ใดไม่รู้พรหมัน เขาข่อมพ้นจากความทุกข์
โศก เขาข่อมพ้นจากบาป หลุดพ้นเป็นอิสระจากปมทั้งหลายในหัวใจ เขาข่อม
กลายเป็นอมตะ⁵⁹

และในอีกประเด็นหนึ่งของรามานูชะคือ การที่พระเจ้าหรือพรหมันมีทั้งลักษณะอุดตราบัว
และอภันตราบัว จึงทำให้พระเจ้าหรือพรหมันอยู่ภายใต้มนทัศน์ panentheism เช่นเดียวกับ
พระเจ้าหรือพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัท

รามานูชะมีทัศนะเกี่ยวกับการอภันตราบัวของพระเจ้าที่มีต่อสรรพชีวิตและสรรพสิ่งว่า
นอกเหนือจากความรักของพระเจ้าแล้ว พระองค์ทรงสร้างโลก สร้างกฎของจักรวาล และช่วยผู้ที่
แสวงหาความหลุดพ้น ในขณะที่คุณสมบัติ (ของสรรพชีวิตและสรรพสิ่ง) มีความแตกต่างกัน แต่
(สรรพชีวิตและสรรพสิ่ง) ทั้งหมดเหล่านี้ต่างมีเอกลักษณ์ (identity) แห่งความเป็นหนึ่งเดียวกัน
และไม่อาจจะแยกออกจากความเป็นหนึ่งเดียวกันนี้ได้ สิ่งที่พระเจ้าเชื่อมโยงกับสรรพสิ่งคือ
ธรรมชาติและความเป็นนิรันดร์ คุณลักษณะดังกล่าวเช่นนี้อาจกล่าวได้ว่ามีลักษณะเป็นนามธรรม

⁵⁷ S.Radhakrishnan (eds.) ,*The Principal Upaniṣads*, p.632.

⁵⁸ Ibid., p.636.

⁵⁹ Ibid., p.692.

แต่เราก็เรียกคุณลักษณะเช่นนี้ว่าเป็นคุณลักษณะของพระเจ้าซึ่งมีความแตกต่างจากสสารและวิญญาน⁶⁰

วิญญานและสสารได้รับความเข้าใจภายใต้ความเป็นหนึ่งของแก่นแห่งพระเป็นเจ้าและมีความสัมพันธ์กับพระเป็นเจ้าปะทะซึ่งเป็นคุณลักษณะของสสารนั้น พระเป็นเจ้าเป็นเสมือนส่วนหนึ่งของทั้งหมด วิญญานและสสารคือสิ่งจริงแท้และมีอยู่อย่างถาวร โดยผ่านพรหมันผู้ควบคุมความเป็นไปและวิวัฒนาการของสิ่งทั้งหลาย⁶¹

การที่วิญญานและสสารมีคุณลักษณะของพระเจ้า มิได้หมายความว่าวิญญานและสสารมิได้มีคุณลักษณะของตนเอง เพราะสิ่งเหล่านี้ย่อมมีความแตกต่างในรูปแบบ พลังงานและการเคลื่อนไหว การอธิบายถึงความเป็นวิญญานและความเป็นร่างกาย ย่อมชี้ให้เห็นว่าร่างกายและวิญญานต่างมีคุณสมบัติเป็นของตนเอง⁶²

ราชาฤๅษณ์ให้ข้อสังเกตว่า จากสมมุติฐานข้างต้นของรามานูชะ ถือเป็นการประนีประนอมให้ความเป็น โลกและจักรวาลเป็นสิ่งที่มิปฏิสัมพันธ์และมีอยู่จริง โลกถือเป็นหนึ่งเดียวกับจิตของพระเจ้าที่มืองค์ประกอบเชื่อมโยงอยู่กับความหลากหลายและการมีอยู่ของชีวะดมันในลักษณะเจาะจงเชื่อมโยงในทุกหน่วยย่อย วิญญาน (ชีวะดมัน) สสารและพระเจ้า 3 อย่างนี้มีธรรมชาติแตกต่างกันแต่มีเอกลักษณ์ (identity) เดียวกัน เอกลักษณ์ในที่นี้หมายถึงการไม่สามารถแยกออกจากกันได้⁶³ ราชาฤๅษณ์จึงมองว่าพระเจ้าของรามานูชะมีคุณลักษณะ 2 อย่างคือ คุณลักษณะอุดรภาพและคุณลักษณะอัมภันทรภาพ ซึ่งการอัมภันทรภาพของพระเจ้านี้ถือเป็นพื้นฐานของความเป็นโลก⁶⁴ (และนักปรัชญา) ผู้นี้คือผู้ที่ให้ความกระจ่างในการเข้าใจมโนทัศน์เอกนิยม (monotheism) ที่ดีที่สุดภายใต้การสอดแทรกมโนทัศน์อัมภันทรภาพนิยม (immanentism)⁶⁵

พระองค์คือความเป็นหนึ่งที่กลายเป็นความหลากหลาย พระองค์ทรงแยกพระองค์ออกเป็นสิ่งต่างๆจากพระประสงค์ของพระองค์ ความเป็นหนึ่งของพระองค์มิได้แยกออกจากสรรพสิ่ง พระองค์คือเอกภาพอันสมบูรณ์ขององค์ประกอบแห่งความหลากหลายที่ถือเป็นร่างกายของพระองค์ วิญญานปัจเจกทั้งหลายและความเป็นร่างกาย (วัตถุธาตุ) อยู่ภายในพระองค์ ปัจเจกวิญญานได้รับความสุขอันยิ่งใหญ่ (biss) จากพระองค์และกลายเป็นวิญญานที่เปี่ยมไปด้วยความสุข

⁶⁰ Radhakrishnan, *Indian Philosophy*, p. 683.

⁶¹ Ibid., p. 684-685.

⁶² Ibid., p. 685.

⁶³ Ibid., p. 685.

⁶⁴ Ibid., p. 686.

⁶⁵ Ibid., p. 721.

สรรพสิ่งทั้งหลายมีแหล่งกำเนิดจากพระองค์และดำรงอยู่ได้ด้วยพระองค์และถูกทำให้สลายไปด้วยพระองค์ พระองค์ทรงเป็นรากฐานของโลก การปรากฏของโลกคือการแผ่กระจายความสมบูรณ์ของพระองค์ พระองค์ทรงอภันตรภาพในทุกสิ่งสร้างและทุกสรรพชีวิต ประหนึ่งเป็นธาตุละเอียดที่ควบคุมอยู่ภายใน (inner Controller) และพระองค์ทรงอภันตรภาพในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นผู้รู้เป็นอาตมันที่สมบูรณ์สูงสุด (พรหมัน) เป็นผู้ควบคุมสรรพสิ่งและสรรพชีวิตจากภายใน โลกและวิญญาณถือเป็นคนละอย่าง (identical) กับพระองค์ ในแง่ที่พระองค์เป็นผู้ควบคุมจากภายในและได้รับการแผ่กระจายออกโดยพระองค์ แต่สรรพสิ่งและสรรพชีวิตมิได้มีธรรมชาติเป็นคนละอย่างกับพระองค์เพราะพระองค์เป็นผู้แผ่กระจาย โลกและวิญญาณถือเป็นคนละอย่าง เนื่องจากโลกและวิญญาณถือเป็นคนละอย่างของพระองค์ และพระองค์คือความจริงแท้อันเป็นแก่นสาร (substance) ของโลกและวิญญาณ⁶⁶

ภาวะอภันตรภาพของพระเจ้าหรือพรหมันตามที่เสนอของรามานูจา ลักษณะการอภันตรภาพคือการที่พระเจ้าหรือพรหมันเสมือนหนึ่งเป็นธาตุละเอียดที่ดำรงอยู่ภายในสรรพสิ่งและสรรพชีวิต และเป็นผู้ควบคุมสรรพสิ่งและสรรพชีวิตจากภายใน ความสัมพันธ์ระหว่างโลกและวิญญาณปัจเจก (ชีวาตมัน) ดำรงอยู่ในฐานะเป็นร่างกายของพระองค์ นั่นหมายถึงโลกและวิญญาณมีความเป็นเอกลักษณ์กับพระเจ้าหรือพรหมันในฐานะเป็นองค์ประกอบภายนอกอันเป็นร่างกายของพระองค์ แต่โดยธรรมชาติเนื้อแท้ของโลกซึ่งหมายถึงสสารและวิญญาณซึ่งหมายถึงชีวาตมันมีความแตกต่างกัน และด้วยทัศนะดังกล่าวนี้ของรามานูจาทำให้การรวมตัวกันเป็นหนึ่งในแง่ของความเป็นเอกภาพระหว่างอาตมัน (ชีวาตมัน) กับพรหมันไม่อาจที่จะเกิดขึ้นได้ ในขณะที่เมื่อเปรียบเทียบกับทัศนะเรื่องการอภันตรภาพของพระเจ้าหรือพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัต พบว่าลักษณะการอภันตรภาพคือการที่พระเจ้าหรือพรหมันปรากฏสำแดงพระองค์เองผ่านแก่นธรรมชาติเนื้อแท้ (อาตมัน) สู่อุบัติและสรรพชีวิต โดยแก่นธรรมชาติเนื้อแท้มีลักษณะเช่นเดียวกันกับธรรมชาติเนื้อแท้ของพระองค์ (พรหมัน) ดังนั้นอาตมันบริสุทธิ์ที่อภันตรภาพดำรงอยู่ทั้งในสรรพสิ่งและสรรพชีวิตจึงเป็นลักษณะของการอภันตรภาพอยู่ในความเป็นเนื้อแท้เดียวกันกับพรหมันและท้ายที่สุดแล้วอาตมันบริสุทธิ์ก็สามารถกลับคืนสู่จุดกำเนิดเริ่มแรกอันเป็นรากฐานดั้งเดิมของความบริสุทธิ์สูงสุด นั่นคือการกลับคืนสู่พรหมันหรือพระเจ้าในลักษณะของการมีเอกภาพร่วมกัน

⁶⁶ Jadunath Sinha, **A History of India Philosophy**, volume iv (India: Calcutta sinha publishing house pvt. ltd, 1973), p.49-50.